

Laura Laakso, Marjo Päckilä ja Piia Roininen

MYLLYOJAN PÄIVÄKODIN KIUUSAAMISELTA SUOJAAMISEN TOIMINTAMALLI

MYLLYOJAN PÄIVÄKODIN KIUSAAMISELTA SUOJAAMISEN TOIMINTAMALLI

Laura Laakso, Marjo Päckilä &
Piia Roininen
Opinnäytetyö
Kevät 2016
Sosiaalian koulutusohjelma
Oulun ammattikorkeakoulu

TIIVISTELMÄ

Oulun ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan tutkinto-ohjelma

Tekijät: Laura Laakso, Marjo Päckilä & Piia Roininen

Opinnäytetyön nimi: Myllyojan päiväkodin kiusaamiselta suojaamisen toimintamalli

Työn ohjaaja: Markku Koivisto ja Pirjo Ylikauma

Työn valmistumislukukausi- ja vuosi: Kevät 2016

Sivumäärä: 41 + 8 liitesivua

Pienten lasten väliseen kiusaamiseen ei ole kiinnitetty riittävästi huomiota, vaikka sillä on todettu olevan juuret koulukiusaamiselle. Kiusaamisella on vakavat ja pitkäkestoiset seuraukset kiusatun, kiusaajan ja kiusaamista seuraamaan joutuneiden elämässä. Sen vuoksi on tärkeää tunnistaa, ehkäistä ja puuttua kiusaamiseen jo varhaiskasvatuksessa. Kiusaamisen vastaisella työllä tuetaan lasten kaikinpuolista hyvinvointia. Se edellyttää laadukasta peruspedagogiikkaa, hyviä yhteisiä toimintakäytäntöjä ja tavoitteellisuutta.

Oulun kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma velvoittaa kaikkia päiväkoteja laatimaan päiväkotikohtaisiin varhaiskasvatussuunnitelmiin kiusaamiselta suojaamisen toimintamallin. Yhteistyökumppanimme Myllyojan päiväkotitoimi halusi lähteä kehittämään kiusaamisen vastaista työtä päiväkodissaan ja yhteistyössä heidän kanssaan laadimme erillisen ja kattavamman toimintamallin heidän päiväkotiansa.

Projektimuotoisen opinnäytetyömme tavoitteena oli laatia Myllyojan päiväkodille kirjallinen kiusaamiselta suojaamisen toimintamalli. Toimintamallin tarkoituksena on antaa kasvattajille konkreettiset ja käytännönläheiset ohjeet kiusaamisen tunnistamiseen, ehkäisemiseen ja puuttumiseen. Pitkän ajan kehitystavoitteena on, että kasvattajat juurruttavat toimintamallin arjen työhönsä ja siten vähentävät kiusaamista Myllyojan päiväkodissa ja ehkäisevät kiusaamisesta aiheutuvia myöhempiä epäsuotuisia vaikutuksia lasten elämässä ja hyvinvoinnissa.

Opinnäytetyön tietoperustassa käsittelemme kiusaamiselta suojaamisen eri osa-alueita eli kiusaamisen tunnistamista, ehkäisyä ja puuttumista. Lisäksi tarkastelemme kiusaamisen ilmiötä päiväkodissa sekä pienten lasten vertaissuhteita ja sosiaalisia taitoja. Toimintamallin kehittämisessä hyödynsimme tietoperustan lisäksi Myllyojan päiväkodin arvoja sekä kasvattajien, lasten ja heidän vanhempiensa näkemyksiä kiusaamiselta suojaamisesta. Toimintamalli syntyi yhteistyökumppanimme kanssa yhteistyöpalaverissa käytyjen dialogisten keskusteluiden avulla.

Kehittämämme toimintamalli on selkeä, tiivis ja käytännönläheinen. Yhteistyökumppanimme oli tyytyväinen valmiiseen toimintamalliin ja koki sen hyväksi ja tärkeäksi työvälineeksi. Toimintamallin testaus, käyttöönottovaihe ja arviointi jäivät Myllyojan päiväkodin kasvattajien toteutettavaksi. Kehittämiseksi nousi toimintamallin hyödyn tutkiminen ja jatkokehittäminen kunnalliseksi yhtenäiseksi työvälineeksi.

Asiasanat: varhaiskasvatus, kiusaaminen päiväkodissa, kiusaamiselta suojaaminen, toimintamalli

ABSTRACT

Oulu University of Applied Sciences
Degree Programme in Social Services

Authors: Laura Laakso, Marjo Pääkkilä & Piia Roininen
Title of thesis: Bullying protection manual of Myllyoja kindergarten
Supervisors: Markku Koivisto ja Pirjo Ylikauma
Term and year when the thesis was submitted: Spring 2016
Number of pages: 41 + 8 appendix pages

People have not paid enough attention to bullying in early childhood. Bullying has severe and long-lasting consequences to bullies, their victims and bystanders. For that reason it is important to protect children from bullying in early childhood education.

The aim of this thesis was to make a written manual on how to protect children from bullying. It guides educators how to recognize, prevent and intervene in bullying. The purpose is to decrease bullying among little children and to promote their wellbeing.

The manual was developed by using theory and educators, children and their parents' values and ideas of preventing bullying in early childhood education. It was made by dialogical meetings with our cooperation partners.

Complete manual is compact, practical and easy to read. Our cooperation partner was satisfied with the result and considered it is an important tool for them. They will do the testing, usage and evaluation of the manual.

Preventing bullying in early childhood promotes children's allround wellbeing. It requires high-quality pedagogy, joint and goal directed working. Our development proposal is to study the benefits of the manual and to develop the manual as a municipal working method.

Keywords: Early childhood education, bullying in kindergarten, protection of bullying, manual

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ.....	3
ABSTRACT.....	4
1 JOHDANTO.....	6
2 PÄIVÄKOTI LAPSEN TURVALLISENA KASVUN, KEHITYKSEN JA OPPIMISEN YMPÄRISTÖNÄ.....	8
2.1 Tavoitteena hyvinvoiva lapsi.....	9
2.2 Pienten lasten vertaissuhteet ja sosiaaliset taidot	12
3 KIUUSAAMINEN PÄIVÄKODISSA.....	14
3.1 Kiusaamisen tunnistaminen.....	16
3.2 Kiusaamisen ehkäisy.....	17
3.3 Kiusaamiseen puuttuminen	19
4 TOIMINTAMALLIN SUUNNITTELU, TOTEUTUS JA ARVIOINTI	21
4.1 Ideointi ja suunnittelu.....	21
4.2 Eettisyys ja luotettavuus	22
4.3 Toteutus ja arviointi	24
5 PROSESSIN ARVIOINTI.....	30
6 JOHTOPÄÄTÖKSET	33
7 POHDINTA.....	36
LÄHTEET.....	39
LIITTEET	42

1 JOHDANTO

Jokaisella lapsella on oikeus turvalliseen kasvuun, kehitykseen ja oppimisen ympäristöön. Siten taataan lapsen kokonaisvaltainen hyvinvointi. Pienten lasten väliseen kiusaamiseen ei ole kiinnitetty Suomessa riittävästi huomiota, vaikka sillä on havaittu olevan juuret muun muassa koulukiusaamiselle. Kiusaamisella voi olla vakavat ja pitkäaikaiset seuraukset lasten elämässä. Varhaiskasvatuksessa tulisikin kiinnittää enemmän huomiota kiusaamisen ennaltaehkäisyyn ja varhaiseen puuttumiseen. Kiusaamisen vastaisessa työskentelyssä tarvitaan laadukasta peruspedagogiikkaa, hyviä yhteisiä toimintakäytäntöjä, suunnitelmallisuutta, johdonmukaisuutta sekä tavoitteellisuutta. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 1.)

Valtio luo raamit varhaiskasvatukselle lakien ja asetusten avulla, jotka kuntatasolla on huomioitava varhaiskasvatuspalveluita järjestettäessä ja ohjattaessa. Yksiköissä on huomioitava sekä valtakunnan että kunnan linjaukset ja toiminnan toteuttamisen periaatteet, jotka ohjaavat yksittäisen tiimin ja työntekijän työskentelyä. (Mikkola & Nivalainen 2011, 12.) Oulun kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma ohjaa päivähoitoyksiköitä laatimaan kiusaamiselta suojaamisen toimintamallin (Oulun kaupunki 2013-2015, 23). Opinnäytetyössämme kiusaamiselta suojaamisen käsitteellä tarkoitamme kiusaamisen tunnistamista, kiusaamisen ehkäisyä ja kiusaamiseen puuttumista.

Opinnäytetyömme on projektimuotoinen eli toiminnallinen opinnäytetyö, joka toteutettiin yhteistyössä Myllyojan päiväkodin kanssa. Myllyojan päiväkodin tämänhetkinen kiusaamiselta suojaamisen toimintamalli on kirjattu lyhyesti päiväkodin omaan varhaiskasvatussuunnitelmaan ja he halusivat erillisen ja kattavamman toimintamallin päiväkotiansa. Projektimme tuotos on kirjallinen, kasvattajille suunnattu kiusaamiselta suojaamisen toimintamalli, joka tulee liitteeksi Myllyojan päiväkodin varhaiskasvatussuunnitelmaan.

Projektimme lähtökohtana oli lapsen etu ja oikeus tasa-arvoon, kunnioitukseen, suvaitsevaisuuteen ja hyväksyntään. Suunnittelemamme kiusaamiselta suojaamisen toimintamallin tarkoituksena on edistää lapsen turvallista kasvua, kehitystä ja oppimista. Projektin välittömänä tavoitteena oli antaa kasvattajille keinoja tunnistaa ja ehkäistä kiusaamista Myllyojan päiväkodissa sekä puuttua kiusaamiseen jo varhaisessa vaiheessa. Pitkän ajan kehitystavoitteena on, että kasvattajat juurruttavat toimintamallin osaksi Myllyojan päiväkodin toimintaa ja arkea. Siten he vähentävät

kiusaamista sekä ehkäisevät myöhempiä epäsuotuisia vaikutuksia lasten elämässä ja hyvinvoinnissa.

Omat oppimistavoitteemme pohjautuivat sosionomin (AMK) osaamisalueisiin, joita ovat sosiaalialan eettinen osaaminen, asiakastyön osaaminen, palvelujärjestelmäosaaminen, yhteiskunnallinen analyysitaito, reflektiivinen kehittämis- ja johtamisosaaminen sekä yhteisöllinen osaaminen ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen (Mäkinen & Raatikainen & Rahikka & Saarnio 2009, 18, 19). Opinnäytetyömme avulla halusimme syventää oppimistamme tasa-arvon ja suvaitsevaisuuden edistämiseksi. Tavoitteenamme oli laajentaa tietämystämme siitä, miten lapsia suojataan kiusaamiselta sekä omaksua toimintamallissa esiintyvät työtavat ja toteuttaa niitä työelämässä. Pyrkimyksenämme oli oppia ymmärtämään ja analysoimaan kiusaamisen ilmiötä yhteiskunnan, yhteisön ja yksilön näkökulmista. Tavoitteenamme oli myös oppia soveltamaan lainsäädäntöä ja teoreettista tietoa uuden toimintamallin luomisessa. Lisäksi tavoitteenamme oli saada kokemusta projektityöskentelystä.

Kiusaamisen vastaisessa toimintamallissa tulee olla riittävän konkreettiset ohjeet menettelytavoista kiusaamisen ehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi. Jotta toimintamallista tulee päiväkodin yhteinen työväline, tulee se laatia keskustellen yhdessä koko henkilökunnan kanssa. (Salmivalli 2010, 59-61.) Toimintamallia tulee noudattaa osaavasti, sitoutuneesti ja vastuullisesti. Kiusaamisen vastainen työ vie useimmiten aikaa ja vaivaa, ja tulokset näkyvät parhaimmillaan vasta myöhemmin. (Hurme & Kyllönen 2014, 144.)

Valmis toimintamalli koostuu päiväkodin arvoihin, varhaiskasvatussuunnitelmaan ja teoriaan pohjautuvasta tietoperustasta, käytännön ohjeista ja dokumentoinnin ohjeista. Sen tietoperustassa avataan kiusaamisen tunnistamista, ehkäisyä ja puuttumista. Toimintamalli antaa päiväkodin kasvattajille konkreettiset ohjeet miten toimia kiusaamistilanteissa lapsi ja vanhemmat huomioiden. Toimintamallin tarkoituksena on antaa kasvattajille kirjalliset ja käytännönläheiset ohjeet kiusaamisen tunnistamiseen, ehkäisyyn ja puuttumiseen. Toimintamallin käyttöönottoaihe, arviointi ja kehittäminen jäävät toteutettavaksi Myllyojan päiväkodin kasvattajille.

2 PÄIVÄKOTI LAPSEN TURVALLISENA KASVUN, KEHITYKSEN JA OPPIMISEN YMPÄRISTÖNÄ

Varhaiskasvatus on 0-6 -vuotiaiden lasten eri elämäntilanteissa toteutuvaa tavoitteellista ja kasvatuksellista vuorovaikutusta, jonka tavoitteena on edistää lasten tasapainoista kasvua, kehitystä ja oppimista. Varhaiskasvatus pyrkii lasten kokonaispersoonallisuuden kehittämiseen. Yhteiskunnan järjestämä, valvoma ja tukema varhaiskasvatus muodostuu hoidon, kasvatuksen ja opetuksen kokonaisuudesta, joiden tulisi toteutua samanaikaisesti. Varhaiskasvatusta järjestetään valtakunnallisten linjausten mukaisesti varhaiskasvatuspalveluissa, joihin päiväkotitoiminta kuuluu. (Stakes 2005, 11; Mahkonen 2015, 15, 16.)

Suomalaisen varhaiskasvatuksen arvopohja perustuu kansainvälisiin lapsen oikeuksia määritteleviin sopimuksiin, kansallisiin säädöksiin ja muihin ohjaaviin asiakirjoihin. (Stakes, 2005, 12.) Suomi on sitoutunut noudattamaan YK:n Lapsen oikeuksien sopimusta (1989), jonka 19. artiklan mukaan lasta on suojeltava kaikelta väkivallalta, välinpitämättömältä kohtelulta ja hyväksikäytöltä. (Suomen Unicef 2015).

Suomen varhaiskasvatuslaissa (2015/580, 2a §) lasten suojeleminen ja lasten etu huomioidaan usealla eri tavalla. Lain mukaan lapsi tulee huomioida kokonaisvaltaisesti ja yksilöllisesti sekä turvata hänelle kehittävä, oppimista edistävä, terveellinen ja turvallinen varhaiskasvatusympäristö. Lapsia tulee kohdella tasa-arvoisesti ja kunnioittavasti ja ohjata heitä eettisesti vastuulliseen ja kestävään toimintaan sekä toisten ihmisten kunnioittamiseen ja yhteiskunnan jäsenyyteen. Heille tulee turvata mahdollisimman pysyvät vuorovaikutussuhteet muiden lasten ja varhaiskasvatushenkilöstön välillä sekä kehittää heidän yhteistyö- ja vuorovaikutustaitojaan ja edistää vertaisryhmissä toimimista. (Finlex 2015, viitattu 28.8.2015.)

Suomen valtakunnalliset varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2005) pohjautuvat edellä mainittuihin asiakirjoihin. Valtakunnalliset varhaiskasvatuksen linjaukset ja varhaiskasvatuksen suunnitelman perusteet toimivat kunnallisten linjausten ja varhaiskasvatussuunnitelmien eli vasujen perustana sekä työtä ohjaavana asiakirjana. Kunnat laativat oman varhaiskasvatussuunnitelmansa kunnan käytäntöihin ja muihin suunnitelmiin sopiviksi. (Stakes, 2005, 44, 45.) Laadukkaasti varhaiskasvatuksen toteuttamiseksi yksiköt laativat päiväkotikohtaisen

vasun, ryhmäkohtaisen vasun ja lasten henkilökohtaiset vasut. (Oulun kaupunki 2013-2015, 9, 10.) Varhaiskasvatussuunnitelmien tarkoitus on auttaa toiminnan suunnittelua, vuorovaikutusta lasten kanssa sekä yhteistyötä vanhempien kanssa. Nämä ovat pedagogisen työn keskeisiä elementtejä ja siten suunnitelmilla on suuri merkitys. (Hujala & Turja 2011, 29.)

Valtakunnallisiin varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin viitaten Oulun varhaiskasvatussuunnitelma velvoittaa kaikkia päiväkoteja laatimaan yksikkökohtaisen toimintamallin kiusaamiselta suojaamiseksi. Turvallisen ja hyväksyvän ilmapiirin luominen on päiväkodin varhaiskasvattajien tehtävä. Henkilökunnan tulee suhtautua vakavasti kaikkiin lasten ja vanhempien esille tuomiin kiusaamiseen liittyviin vihjeisiin ja kertomuksiin. Lasten vanhemmilta tulee kysyä kiusaamiskokemuksista varhaiskasvatuskeskustelujen yhteydessä. (Oulun kaupunki 2013-2015, 23.)

Valtakunnallisissa varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa ei mainita kiusaamista sanana, mutta perusteet sisältävät periaatteita, jotka voidaan nähdä kiusaamista ehkäisevinä työtapoina. Kiusaamista ehkäiseviä työtapoja ovat muun muassa toiset huomioonottavien toimintatapojen vahvistaminen, turvalliset ihmissuhteet sekä hyvä ilmapiiri, jossa lapsi voi kokea yhteisöllisyyttä ja osallisuutta. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 9.)

Kuntien varhaiskasvatussuunnitelmissa kiusaamisen ehkäisyä käsitellään erillisenä kappaleena tai lukuna, osassa se mainitaan turvallisuutta tai lapsen vasua käsittelevissä kappaleissa tai erillisissä turvallisuussuunnitelmissa. Joissain päiväkodeissa on tehty erillinen kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma osaksi varhaiskasvatussuunnitelmaa. (Repo 2015, 224, 226.) Kirjattu suunnitelma auttaa varhaiskasvatuksen henkilöstöä näkemään kiusaamisen koko yhteisön asiana ja kohdistamaan ehkäisyn ryhmätasolle. Kirjallinen kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma sitoo henkilökuntaa toimimaan sovitulla tavalla sekä arvioimaan toimintaansa. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 11.)

2.1 Tavoitteena hyvinvoiva lapsi

YK:n Lapsen oikeuksien sopimus (1989) edellyttää lapsen hyvinvoinnin edistämistä. Hyvinvoinnin edistäminen tapahtuu kehittämällä ympäristö, jossa kaikki lapset saavat parhaan mahdollisen alun elämälleen ja kaikilla on mahdollisuus kehittää yksilöllisiä kykyjään turvallisessa ja lasta tukevassa

verkostossa. (Hujala & Turja 2011, 14.) Hyvä ja laadukas varhaiskasvatus edellyttää näkemystä siitä, mitä, miksi ja miten varhaiskasvatusta toteutetaan. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2005) tavoitteeksi on asetettu lapsen hyvinvointi, joka syntyy lapsen arvostamisesta ja kuuntelemisesta. Lapsen kaikinpuolinen hyvinvointi on edellytyksenä kasvulle, kehitykselle ja oppimiselle (Hujala & Turja 2011, 15).

Varhaiskasvatuksessa tulee painottaa lapsuuden itseisarvoista luonnetta, vaalia lapsuutta ja ohjata lasta ihmisenä kasvamisessa. Yhtenä tärkeimmistä päämääristä on toiset huomioon ottavien käyttäytymismuotojen ja toimintatapojen vahvistaminen. Se tarkoittaa, että jokainen lapsi oppii ottamaan muita huomioon ja välittämään toisista. Lapsi suhtautuu myönteisesti itseensä ja toisiin ihmisiin sekä erilaisiin kulttuureihin ja ympäristöihin. Varhaiskasvatus luo edellytykset hyvän yhteiskunnan ja yhteisen maailman luomiselle. (Stakes 2005, 13.)

Lapsilähtöisesti toimiva kasvattaja kunnioittaa lasta ainutlaatuisena yksilönä, jolla on omat tunteet, ajatukset, kiinnostuksen kohteet, mielipiteet, vahvuudet ja kehittymistarpeet. Kasvattaja luottaa lapsen omaan kasvuun ja kykyihin, mutta kantaa myös vastuuta lapsen kasvatuksesta ja kasvusta. (Järvinen, Laine & Hellman-Suominen 2009, 35.)

Lasten osallisuuden mahdollistaminen on luottamuksen osoitus heitä kohtaan. Tärkeää on osallisuuden kulttuuri, missä aikuinen pysähtyy aidosti kuuntelemaan lasta ja näkee lapsen ajatukset arvokkaina. Kun lapset voivat pohtia omia kokemuksiaan, näkemyksiään ja arvostuksiaan, ideoita asioita, arvioida niitä neuvotellen sekä osallistua toiminnan toteutukseen, heidän metakognitiiviset taitonsa lisääntyvät, käsitys itsestä selkiytyy, itseluottamus kasvaa ja yhteisessä tarvittavat taidot kehittyvät. Kasvattajalla on kuitenkin aina vastuu toiminnan tavoitteellisuudesta ja oikea-aikaisuudesta. (Hujala & Turja 2011, 52; Oulun kaupunki 2013-2015, 29.)

Päiväkodin varhaiskasvatusympäristö muodostuu fyysisten, psyykkisten ja sosiaalisten tekijöiden kokonaisuudesta. Varhaiskasvatusympäristön ilmapiirin tulee olla myönteinen ja turvallinen sekä ottaa huomioon lasten terveyteen ja muuhun hyvinvointiin vaikuttavat tekijät. Hyvin suunniteltu varhaiskasvatusympäristö edesauttaa toimivaa vuorovaikutusta ja osallisuutta. (Stakes 2005, 17, 18.) Lapsen perusturvallisuus kehittyy ja vahvistuu aina kun hän saa osakseen hyväksyntää ja läheisyyttä (Mikkola & Nivalainen 2011, 20).

Varhaiskasvatusympäristöllä on suuri merkitys lasten kasvulle, kehitykselle ja oppimiselle. Päiväkodin oppimisympäristöön vaikuttavaa instituutio eli päiväkodin rakennetta ohjaavat kulttuurit ja rakenteet. Oppimisympäristön fyysisten ominaisuuksien organisointi vaikuttaa lapsen toimintaan. Monipuolisessa ympäristössä lasten mielenkiinnon kohteet siirtyvät pedagogiseen puuhailuun ja leikkiin. (Repo, 2015, 194, 195.)

Hyvässä lapsen kasvua, kehitystä ja oppimista tukevassa ympäristössä kasvattajat edistävät hyvän ilmapiirin syntymistä. Heidän tehtävänä on tukea lasten välisiä sosiaalisia suhteita ja luoda lapsille mahdollisuus kokea yhteenkuuluvuutta. Kasvattajien tulee vaalia lasten välisten ystävyys-suhteiden rakentumista ja jatkuvuutta. Lapsen huolenaiheita tulee kuunnella aidosti ja vastata niihin. Pienryhmätoiminnalla voidaan edesauttaa lasten yksilöllistä huomioimista. (Oulun kaupunki 2013-2015, 22.)

Valtakunnallisissa varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2005, 31) vanhempien ja päiväkodin henkilöstön välinen kasvatusyhteistyö määritellään kasvatuskumppanuudeksi. Kasvatuskumppanuudella tarkoitetaan henkilöstön ja vanhempien sitoutumista ja toimimista lapsen kasvun, kehityksen ja oppimisen tukemiseksi. (Kaskela & Kekkonen 2007, 17.) Päivähoidon tulee tukea päivähoitossa olevien lasten vanhempia heidän kasvatustehtävässään ja yhdessä vanhempien kanssa edistää lapsen persoonallisuuden tasapainoista kehitystä. Päivähoidon tarkoituksena on edistää lapsen fyysistä, sosiaalista ja tunne-elämää sekä tukea lapsen esteettistä, älyllistä, eettistä ja uskonnollista kasvatusta. (Kalliala 2012, 19.)

Päivähoidon henkilöstö on viime aikoina alkanut kiinnittää erityisesti huomiota pienten lasten välisen kiusaamisen vastaiseen työhön osana toimivaa varhaiskasvatusta. Kiusaamista ei mainita varhaiskasvatusta ohjaavissa asiakirjoissa eikä päivähoitolaissa. Olisikin tärkeää, että varhaiskasvatusta kehittävä ja ohjaava taso tarttuu aiheeseen ja tukee kentän työtä ja motivoituneisuutta. Normiohjauksella tuetaan lapsen tervettä kehitystä ja tasavertaista lapsuuden suojelemista. Jotta kiusaamisen vastainen työ olisi tehokasta, tulee sen olla johdonmukaista ja systemaattista. (Repo 2015, 32, 34.)

2.2 Pienten lasten vertaissuhteet ja sosiaaliset taidot

Vertaisilla tarkoitetaan henkilöitä, jotka ovat lapsen kanssa suunnilleen samalla tasolla sosiaalisessa, emotionaalisessa tai kognitiivisessa kehityksessä. Vertaisten kanssa omaksutaan tietoja, taitoja ja asenteita sekä koetaan asioita, jotka vaikuttavat lasten välittömään sopeutumiseen ja hyvinvointiin pitkälle heidän tulevaisuuteensa. (Salmivalli 2005, 15.) Lasten osallisuus on kuulumista yhteisöön tai vertaisryhmään. Ystävyysuhteiden juuret voivat alkaa jo ensimmäisestä merkittävästä yhteisöstä päivähoitossa. (Kaskela & Kronqvist 2007, 19, 20.)

Lapsen vanhemmat ja kotitausta vaikuttavat myös tiettyssä määrin lapsen persoonallisuuteen, sosiaalisiin taitoihin, tapoihin ja arvomaailmaan. On kuitenkin hyvä muistaa, etteivät aivan kaikki lasten ominaisuudet ja toiminnot ole vanhempien syytä tai ansiota, sillä lapsiin vaikuttaa moni muukin asia kuten vertaisryhmä, jossa he toimivat. Kiusaaminen ryhmäilmionä merkitseekin, että kiusaamiseen puuttuminen on tehokkainta siellä, missä ryhmä on koolla ja missä kiusaaminen tapahtuu. (Salmivalli 2010, 36, 37.)

Lapsen kyky arvostaa, kunnioittaa ja huomioida muita ihmisiä ovat tärkeitä taitoja vertaissuhteita luotaessa. Vertaisryhmä on tärkeä lapsen oppimisen kannalta, koska toinen lapsi voi opettaa toiselle uusia taitoja ja olla tukena uusissa asioissa. Kasvattajat luovat rajat ja ohjaavat lapsia sosiaalisten taitojen opettelussa. (Hujala & Turja 2011, 269, 272.) Lasten vuorovaikutustaidot ja sosiaaliset taidot kehittyvät leikissä. Leikkiryhmien muodostaminen ja lasten sosiaalisten suhteiden tukeminen ovat kasvattajan tärkeimpiä tehtäviä. (Piironen-Malmi & Strömberg 2008, 89.)

Lapsi kasvaa yhteisönsä jäseneksi seuraamalla muiden toimintaa ja rakentaa omaa minäänsä peilisuhteen kautta, joka hänelle tarjoutuu lähiympäristössään (Hujala & Turja 2011, 29). Kaverisuhteilla on oleellinen merkitys lapsen sosiaaliselle ja henkilökohtaiselle identiteettikehitykselle sekä valmiuksien kehittymiselle ja tunne-elämälle. Ryhmässä saadut kielteiset ja myönteiset kokemukset muokkaavat lapsen kehitystä. Lapsiryhmä on hierarkkinen, koska lapsiryhmään kuuluvat erilaisten lasten lisäksi myös ryhmää ohjaavat kasvattajat. Ryhmälle voi kehittyä omanlaisensa struktuuri ja ryhmäkäyttäytymisen säännöt, jotka määrittelevät ryhmän toimintaa. Lapset voivat ottaa tai antaa toisilleen erilaisia rooleja, jotka vaikuttavat vertaissuhteissa toimimiseen. (Koivunen 2009, 52.)

Kiusaamista tapahtuu vertaisryhmissä ja vertaissuhteissa. Kiusaamisella tavoitellaan usein valtaa sekä statusta ryhmässä. Kiusaaja saa muun ryhmän palautteesta vallan tunnetta ja jopa mielihyvää. Ryhmä toimii tällöin kiusaamisen mahdollistajana. Kasvattaja voi toiminnallaan vaikuttaa ryhmädynamiikan muotoutumiseen tai kehittymiseen sekä myönteisesti että kielteisesti. Kiusaamisen ehkäisemiseksi on tärkeä tukea lasten vertaissuhteita pitkäjänteisesti. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 49; Koivunen 2009, 54; Repo 2015, 46.) Kun päiväkodissa arvostetaan läheistä ja välitöntä vuorovaikutusta kaikkien kesken, se vaikuttaa myönteisesti lastenkin vertaissuhteisiin. (Kalliala 2008, 38).

Revon (2015, 85-88) mukaan kiusaamisen ryhmäilmiön juuret löytyvät jo päiväkodin ryhmien rakenteista. Ryhmäilmiön luonne tulee esiin erityisesti suurissa poikavoittoisissa ryhmissä, joissa kiusaajan ympärille kerääntyy vahvistajia. Revon tutkimuksessa ilmeni, että pojat käyttävät ja heihin kohdistuu selvästi enemmän fyysisen kiusaamisen tapoja, kuten tönimistä tai lyömistä. Tytöt käyttävät ja heihin kohdistuu enemmän erilaisia psyykkisen kiusaamisen tapoja, kuten kiristämistä, manipulointi tai poissulkemista. Sanallinen kiusaaminen, kuten haukkuminen tai lällättely ovat yhtä yleisiä tyttöjen ja poikien kesken. On tarpeen pohtia miten tyttöjen ja poikien kiusaamisen muotojen väliset erot tulisi huomioida kiusaamisen vastaisessa työssä. Päiväkotiki on keskeinen pienten lasten kehitysympäristö ja ympäristöllä on ratkaiseva merkitys kiusaamisesta poisoppimisessa.

3 KIUSAAMINEN PÄIVÄKODISSA

Olemassa olevan tutkimustiedon mukaan kiusaamista esiintyy jo alle kouluikäisten lasten parissa ja kiusaamisen muodot näyttävät melko samanlaisina kuin koulukiusaamisessa. Kiusaamisen ehkäiseminen on hyvä aloittaa mahdollisimman varhain kiusaamisen kierteen katkaisemiseksi. Se edellyttää kiusaamisen tiedostamista, tunnistamista sekä tietoa kiusaamisen ehkäisyn keinoista. Suomessa on vasta viime vuosina alettu keskustella kiusaamisesta päiväkodissa esiintyvänä ilmiönä. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 3.)

Kansainvälisesti lasten välistä kiusaamista on tutkittu paljon, mutta tutkimukset ovat pääasiassa keskittyneet kouluikäisiin lapsiin. Täytyy kuitenkin huomioida, että muissa maissa varhaiskasvatus kuuluu osaksi koulutusjärjestelmää ja koulun alkamisikä on alhaisempi kuin Suomessa. (Repo 2015, 9, 62.) Suomenkielisiä tutkimuksia ja kirjallisuutta päiväkodissa tapahtuvasta pienten lasten välisestä kiusaamisesta löytyy melko niukasti. Tutkimus ja kirjallisuus ovat keskittyneet Suomessa pääasiassa koulukiusaamiseen ja siitä löytyykin hyvin tietoa.

Suomessa alle kouluikäisten lasten kiusaamista on tutkinut eniten Laura Repo. Hän on tehnyt englanninkielisen väitöstutkimuksen aiheesta *Kiusaaminen ja sen ehkäiseminen varhaiskasvatuksessa (Bullying and its prevention in early childhood education)*, joka on julkaistu vuonna 2015. Väitöstutkimus on ensimmäinen Suomessa aiheesta tehty akateeminen tutkimus. Tutkimus on julkaistu erillisinä artikkeleina kansainvälisissä tiedelehdissä ja suomeksi kirjassa *Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy (2015)*.

Kirjassaan Repo (2015, 100-101) arvioi kiusaamisen ehkäisyn ja kiusaamisen puuttumisen suunnitelman toimivuutta. Hänen tekemiensä haastattelututkimustensa mukaan kiusaamista esiintyi yhtä paljon ryhmissä, joissa oli suunnitelma, kuin ryhmissä, joissa ei ollut. Ryhmissä, joissa suunnitelma oli laadittu, oli luonnollisesti useammin yhteiset säännöt siitä, kuinka kiusaamiseen puututaan. Lisäksi henkilökunta koki, että kiusaamiseen osataan puuttua ja puuttumisen jälkeen kiusaaminen on loppunut useammin kuin niissä ryhmissä, joissa suunnitelmaa ei ollut. He kokivat, että kiusaaja ja kiusattu saivat apua ja he myös itse saivat kollegoiltaan ja esimieheltään tukea kiusaamistilanteiden hoitamiseksi. Henkilökunta arvioi, että suunnitelman ansiosta heillä kokeillaan ja arvioidaan yhdessä erilaisia pedagogisia ratkaisuja ja lapsia kohdellaan yksilöllisesti, lämpimästi sekä turvallisuuden tunnetta luoden.

Mannerheimin lastensuojeluliiton ja Folkhälsanin *Kiusaamisen ehkäisy alle kouluikäisten lasten parissa* -hanke on toteutettu Suomessa vuosina 2009-2010. Laura Kirves ja Maria Stoor-Grenner ovat tehneet hankkeeseen liittyen julkaisut *Kiusaavatko pienetkin lapset* (2010) ja *Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa - kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen* (2011). Alle kouluikäisten lasten kiusaamiskokemuksista päiväkodissa on tehty joitakin AMK-opinnäytetöitä ja pro gradu-tutkielmia. Lisäksi päiväkoteihin on tehty opinnäytetöinä erilaisia oppaita kiusaamisen ehkäisemiseksi.

Varhaiskasvatuksessa esiintyvään kiusaamisen ilmiöön ei ole aiemmin kiinnitetty riittävästi huomiota. Koulukiusaamisen juuret löytyvät kuitenkin jo pienten lasten parista, jonka vuoksi kiusaamista ehkäisevä työ tulisi aloittaa jo varhaiskasvatuksessa. Kiusaamisella on vakavat ja pitkäkestoiset seuraukset kiusaajan, kiusatun ja kiusaamista seuraamaan joutuneiden lasten elämässä. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 1.) Tutkijat eivät ole löytäneet yksiselitteistä vastausta sille, ketkä päätyvät kiusaajiksi tai kiusatuiksi, mutta riskiryhmissä ovat erityisesti syrjäänvetäytyvät lapset ja aggressiiviset lapset (esim. Perren 2000, Repo 2015).

Tutkimuksissa on todettu että kiusatut lapset kokevat myöhemmin elämässään muita herkemmin itsetuntonsa heikoksi ja heillä esiintyy muita useammin masentuneisuutta, ahdistuneisuutta ja itsetuhoisia ajatuksia. Lapsilla jotka kiusaavat muita on kasvanut riski epäsosiaaliseen käyttäytymiseen myöhemmin elämässään. Kiusaamisen ehkäisyllä on siten kauaskantoiset myönteiset seuraukset lasten hyvinvoinnille ja koulunkäynnille. (Repo 2015, 14, 228.) Kiusaamisen kohteeksi joutuminen voi synnyttää jopa äärimmäisten väkivallan tekojen kaltaisia ilmiöitä, jotka kohdistuvat joko kiusaajiin tai täysin ulkopuolisiin henkilöihin. Kiusaamiseen puuttuminen on siten välttämätöntä paitsi kiusatun suojelemiseksi myös kaikkien muiden turvallisuuden turvaamiseksi. (Hurme & Kyllönen 2014, 129.)

Kiusaamista ei ole helppo määritellä, koska se voi tarkoittaa eri asioita eri ihmisille. Määrittelyn problematiikasta huolimatta kiusaamisella on sellaisia piirteitä, jotka erottavat sen muun muassa riitelystä. Kiusaamista määriteltäessä tyypillisiä piirteitä ovat toistuvuus, tietoisuus, vallankäyttö ja ryhmäilmiö. Kuitenkin on tärkeää ymmärtää ilmiön luonne ja ehkäistä sen syntymistä, kuin pohtia täytyvätkö jonkin teon kohdalla kiusaamisen määritelmät. Pienten lasten parissa kiusaamisen määrittelyssä huomioidaan se, mitä lapsi itse kokee ja aikuinen toimii lapsen tulkkina, kun häneltä puuttuvat sanat kertoa kokemuksistaan. Kaikki lasten väliset riidat ja konfliktit eivät ole kiusaamista, mutta lasten kyky sietää erilaisia tekoja vaihtelee paljon. Yksi lapsi voi pitää jotakin yksittäistä tekoa

loukkaavana, kun toinen voi käsittää saman teon leikiksi. Tarkastelun tulisikin olla lapsen kokemuksesta lähtevää, eikä teosta lähtevää. Varhaiskasvatuksessa kiusaaminen tulee määritellä perinteisiä kiusaamisen määritelmiä laajemmaksi, lapsen subjektiiviseksi kokemukseksi. (Repo 2015, 34, 42, 50.)

3.1 Kiusaamisen tunnistaminen

Kiusaamistilanteiden huomaaminen ja tunnistaminen on edellytys sille, että kiusaamiseen voidaan puuttua oikein ja tilanteen vaatimalla tavalla. Kun henkilökunnan tietoisuus kiusaamisesta kasvaa ja konkretisoituu, on kiusaamisen eri muodot helpompi tunnistaa. Tämä auttaa päivähoiton henkilökuntaa huomaamaan, tapahtuuko kiusaamista omassa ryhmässä tai onko riski, että tietty käytös muuttuu ajan kuluessa kiusaamiseksi. Lasten havainnointi on tehokas menetelmä, jonka avulla voidaan huomata kiusaamistilanteet. Lisäksi voidaan tarkastella lasten välisiä vuorovaikutustilanteita, joilla voi olla merkitystä kiusaamistilanteiden syntymiseen. Lapsia tulee rohkaista kertomaan asioistaan ja heitä tulee kuulla tarkkaavaisesti. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 18.) Kiusaamisen huomaamisen ja tunnistamisen keinoja päiväkodissa ovat muun muassa lasten leikkien havainnointi, lasten kanssa kiusaamisesta ja ystävyydestä keskustelu, kiusaamisesta kertomiseen rohkaisu, yhteistyö vanhempien kanssa sekä aiheeseen liittyvien kuvien ja kirjojen hyödyntäminen (Repo 2015, 208; Kirves & Stoor-Grenner 2011, 19).

Kiusaaminen voidaan jakaa suoraan ja epäsuoraan kiusaamiseen. Suoralla kiusaamisella tarkoitetaan kiusatun fyysistä ja verbaalista satuttamista. Epäsuoralla kiusaamisella tarkoitetaan kiusatun satuttamista kiertoteitse vahingoittamalla hänen vuorovaikutussuhteitaan tai sulkemalla hänet pois joukosta. Epäsuora kiusaaminen voi olla hyvin hienovaraista ja vaikeasti havaittavaa. (Mannerheimin lastensuojeluliitto 2015, viitattu 9.11.2015.)

Kasvattajan tulee tunnistaa milloin on kysymys kiusaamisesta ja milloin sosiaalisten taitojen harjoittelusta. Lapsi ei useinkaan ole tahallaan tottelematon, vaan yrittää vasta oppia ymmärtämään monenlaisia sääntöjä ja ohjeita. Lapset testaavat omien tekojensa vaikutusta muihin ja hakevat rajoja sille, mitä voi tehdä ja mitä ei. Lapsi nauttii toisten lasten seurasta, mutta voi tutustua toisiin leikkijöihin heitä tökkien, tönien ja repien. (MLL 2015, viitattu 9.11.2015.)

Fyysinen kiusaaminen

Lyöminen, potkiminen
Kamppaaminen
Esteenä oleminen
Vaatteiden repiminen
Nipistely
Kivien, hiekan ym. heittäminen
Leikkien sotkeminen

Sanallinen kiusaaminen

Haukkuminen
Nimittely
Hännääminen
Lällättäminen
Vaatteiden, hiusten ym.
kommentointi
Selän takana puhuminen

Psyykkinen kiusaaminen

Uhkailu
Manipulointi
Kiristäminen
Ilveily, ilmeily
Poissulkeminen
Leikin sääntöjen muuttaminen
Puhumatta jättäminen

KUVIO 1. Päiväkodissa esiintyvät kiusaamisen muodot ja tavat (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 6; Repo 2015, 80).

3.2 Kiusaamisen ehkäisy

Kiusaamisen ehkäiseminen on kasvatusta tasa-arvoiseen yhteiskuntaan, jossa yksilöt kannattelevat ja kunnioittavat toinen toisiaan. Varhaiskasvatuksen pedagogiikassa on tärkeää tiedostaa, etteivät lapset kasva sosiaalisiksi itsestään vaan tämä edellyttää ohjausta ja oppimista. Pienten lasten parissa kiusaamisen ehkäisy tarkoittaa laadukasta peruspedagogiikkaa ja sen ratkaiseminen valmiin mallin avulla on vaikeaa. Peruspedagogiikan lisäksi kiusaamisen ehkäisy edellyttää tietoista ja johdonmukaista toimintaa. Päiväkodin johtajalla on vastuu pedagogisesta johtamisesta ja aikuisten resurssien suuntaamisesta eli johtaja on ratkaisevassa asemassa sen suhteen, miten kiusaamisen vastaista työtä tehdään. (Repo 2015, 104, 120; Korhonen, Rönkkö & Aerila 2010, 224.)

Kiusaaminen koskee koko ryhmää ja kiusaamisen ehkäisyssä onkin tärkeää pyrkiä vaikuttamaan koko ryhmän toimintaan (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 10). Lapsen ja lapsiryhmän yksilöllinen huomioiminen edellyttää kasvattajalta jokaisen lapsen hyvää tuntemusta. Kasvattajalla tulee olla riittävästi valmiuksia huomioida lapsen vuorovaikutuksellinen kehitystaso. Kasvattajan täytyy ymmärtää myös lapsen sosiaaliseen kanssakäymiseen liittyvien kokemusten subjektiivisuus sekä ryhmän dynamiikan merkitys sosiaalisten suhteiden ja aseman muodostumisessa. (Korhonen ym. 2010, 225.)

Kiusaamista ehkäisevän työn lähtökohtana on tapa- ja moraalikasvatus. Muun muassa kasvattajien keskinäinen vuorovaikutus, malli ja esimerkki opettavat lapsille toisten ihmisten kunnioittamista, siitä miten toisille puhutaan ja kuinka käyttäytyään loukkaamatta toisia. Muita kiusaamisen ehkäisyn keinoja ovat turvallisen ja hyväksyvän ilmapiirin luominen, sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen opettaminen, itsetunnon vahvistaminen, lasten osallisuuden ja tasa-arvon edistäminen sekä leikin havainnointi, ohjaaminen ja siihen osallistuminen. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 22, 35.) Oulun kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma (2013-2015) ohjaa ehkäisemään kiusaamista satujen, kertomusten, keskusteluiden, yhteisten leikkien ja pienryhmätoiminnan kautta (Oulun kaupunki 2013-2015, 23).

Lasten sosiaalisia taitoja edistää se, että kasvattajat käyttävät yhteistoiminnallisen oppimisen metodeja pedagogisessa toiminnassa. Lasten kasvun, oppimisen ja hyvän olon turvaaminen on isossa ryhmässä haasteellista. Erilaisissa pienryhmätoiminnoissa lapset oppivat tuntemaan toisensa, lapsi saa paremmin äänensä kuuluviin ja saa enemmän myönteisiä aktiivisuuden ja osallisuuden kokemuksia. Pienryhmätoiminta edistää kasvattajan ja lapsen välistä sekä lasten keskinäistä vuorovaikutusta. Lisäksi pienryhmätoiminta mahdollistaa lapsen yksilöllisen havainnoinnin ja huomioon ottamisen. Pienryhmät luovat lapsissa turvaa, rauhoittavat ryhmän toimintaa ja niissä käytävä vastavuoroinen keskustelu lisää luottamusta. (Korhonen ym. 2010, 226; Hujala & Turja 2011, 270, 272; Marjanen, Marttila & Varsa 2013, 85, 158, 159.)

Tasavertaisten ystävyysuhteiden luominen ja niiden ylläpitäminen ovat tärkeitä keinoja kiusaamisen ehkäisyssä varhaiskasvatuksessa. Päiväkodin sisällä tulisi kiinnittää huomiota siihen, etteivät ikäkausiin sidotut ryhmävaihdot riko tärkeitä ystävyysuhteita. Uusia ryhmiä muodostaessa tulisikin tarkastella lasten ystävyysuhteita ja pyrkiä vaalimaan niitä. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 34.)

Kirveen & Stoor-Grennerin mukaan kiusaamista tapahtuu eniten tilanteissa, joissa lapset leikkivät vapaasti ilman ohjausta joko ulkona tai sisällä. Etenkin näissä tilanteissa on tärkeää havainnoida lapsia, koska lasten valitessa oma-aloitteisesti leikkikaveria tapahtuu tyypillisesti myös leikkistä poissulkemista. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 32.) Fyysisten tilojen suunnittelulla ja ryhmäkokojen rajaamisella voidaan estää kiusaamistilanteiden syntymistä. Kasvattajien tulisi kyetä kaikissa tilanteissa ohjaamaan ja havainnoimaan lapsia. Siten myös resurssien oikeanlaisella kohdentamisella voidaan vaikuttaa lasten hyvinvoinnin edistämiseen.

Havainnointi on hyvä keino huomioida lasten keskinäisistä vuorovaikutusta, vuorovaikutuksen laatua, vallankäyttöä, ryhmän dynamiikkaa, kiusaamisen riskitekijöitä ja kiusaamisen muotoja. Se on myös hyvä keino huomata toistuvasti yksin leikkivät lapset. Tehokas kiusaamisen ehkäisy edellyttää kasvattajan osallistumista lasten leikkeihin. (Repo 2015, 183, 190.) Kasvattajan tehtävä on erottaa toisistaan ne tilanteet, missä lapsi tarvitsee aikuisen apua ja tukea, niistä tilanteista, joissa lapsia voidaan kannustaa ratkaisemaan konfliktitilanteet itse (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 33).

Yksikössä ja ryhmässä vallitsevat säännöt ovat paitsi ennaltaehkäisyn myös puuttumisen kannalta avainasemassa. Sääntöjen tulee olla kaikille ryhmän jäsenille helposti ymmärrettävät, jotta lapset voivat ikä- ja kehitystasonsa mukaisesti todella sisäistää säännöt. (Hurme & Kyllönen 2014, 130.) Rajojen asettaminen lapselle on pedagogisesti perusteltua ja lapsen kasvun ja kehityksen kannalta välttämätöntä. Rajoja asettamalla kasvattaja opettaa mikä elämässä on sallittua tai yleisesti hyväksyttyä ja mikä ei. Rajat opettavat lapselle itsehillintää ja -hallintaa sekä ikä- ja kehitystasolle sopivia vaatimuksia ja odotuksia. Nämä tukevat lapsen sisäistä itsesäätelyjärjestelmää, joka on vielä kypsyvätön. (Repo 2015, 172.)

3.3 Kiusaamiseen puuttuminen

Turvallisen ja hyväksyvän ilmapiirin luominen on varhaiskasvatuksen kasvattajien tehtävä. Hyvän yhteishengen ylläpitäminen ja keskinäinen tuki muodostavat kasvatusilmapiiristä sellaisen, että lasten on helppo kertoa kiusaamisesta ja siihen voidaan puuttua. (Oulun kaupunki 2013-2015, 23.) Kiusaamiseen puuttumalla kasvattajat viestivät lapsille välittämistä ja toisen kunnioittamista. Kiusaamiseen puuttuminen on välttämätöntä kiusatun, kiusaajan sekä kiusaamista näkemään joutuneiden kannalta. Kasvattajan on omalla toiminnallaan selkeästi osoitettava mikä kuuluu hyväksyttävän käytöksen piiriin ja mikä ei. (Hurme & Kyllönen 2014, 128, 129.)

Kiusaamiseen puuttuminen edellyttää kiusaamistilanteiden huomaamista ja tunnistamista. Kaikkiin lasten välisiin riitoihin ja konfliktitilanteisiin täytyy puuttua, mutta puuttumisen keinot poikkeavat toisistaan tilanteen mukaan. Oikeanlainen toimintatapa edellyttää lasten tuntemista sekä jatkuvaa havainnointia. Kasvattajan tulee havainnoida ja pystyä arvioimaan, milloin on kyse kiusaamisesta ja vallankäytöstä ja milloin tasavertaisten lasten riitelystä. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 19, 20.)

Yleensä lapset peittelevät kiusaamista ja kasvattajan tehtävänä on tunnistaa lasten käyttäytymisessä tapahtuneita muutoksia. Hyvä keskusteluyhteys lapseen ja tämän luottamuksen voittaminen ovat avaimia avoimelle vuorovaikutukselle. Lapsilta itseltään saatava informaatio on yksi keino kiusaamisen paljastumiseksi. Kasvattajan tulee kysyä lapsilta kiusaamisesta, sillä he kokevat sen helpottavaksi. Kysymykset voivat olla epäsuoria kuten onko lapsella kavereita päiväkodissa ja onko päiväkodissa turvallinen olo. (Hamarus 2012, 33.)

Kiusaamista ensimmäisenä havaitsevan aikuisen tulee aina puuttua tilanteeseen. Kiusaamistilanteissa kasvattaja keskeyttää teon ja käy lasten kanssa läpi miksi tilanteeseen on puututtu. Tärkeää on että tilanne on rauhallinen, kasvattaja on lähellä lasta, katsoo häntä silmiin ja ehkä koskettaa lasta. Lapsen kanssa keskustellaan ikä- ja kehitystaso huomioiden miten hänen tulisi toimia. Tarvittaessa kasvattaja sanoittaa lapselle tapahtumia ja tunteita lapsen puolesta. On tärkeää huomioida mistä lapsen käytös johtuu; onko hänen perustarpeisiinsa vastattu, onko hänellä erityisen tuen tarvetta vai tarvitseeko hän vain enemmän aikuisen läsnäoloa. (Repo 2015, 174,176,178.) Joskus kiusaamistilanteiden selvittämiseksi ja loppumiseksi tarvitaan myös ulkopuolista apua kuten varhaiserityisopettajaa, psykologia tai neuvolan henkilökuntaa (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 21).

Lapsille on tärkeää opettaa anteeksi pyytämistä ja anteeksi antamista. Se kuuluu hyviin tapoihin ja voi lohduttaa teon kohdetta. Lapselle aito anteeksi pyytämisen merkitys tulee kuitenkin vasta sitten kun hänen moraalin kehityksensä on alkanut ja hänellä on olemassa syyllisyyden tunteita. Anteeksi pyytäminen ei silti saa perustua pakottamiseen, eikä lapsen syyllisyydentunteesta saa aiheutua lapselle häpeää. Tärkeintä on herättää lapselle tarve oman toiminnan muuttamisesta. (Repo 2015, 180,181.)

Ryhmissä voidaan etukäteen sopia miten jälkiselvittely tapahtuu ja kuka tiedottaa vanhempia asiasta. Kiusaamistilanteiden loppumisen varmistamiseksi on tarpeellista tehdä kirjallista seuranta, jossa huomioidaan myös lapsen ja vanhempien näkemys tilanteesta. Ryhmissä on hyvä päättää seurannan pituudesta ja tiheydestä sekä siitä kuka seurannasta ja kirjaamisesta vastaa. Kirjatut dokumentit kiusaamistilanteista helpottavat tilanteiden seuranta ja niiden avulla voidaan kertoa mitä on tapahtunut eri osapuolten mielestä. Dokumentoinnin avulla päiväkoti voi todistaa, että tilanteita on seurattu ja niihin on puututtu. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 20, 21, 53.)

4 TOIMINTAMALLIN SUUNNITTELU, TOTEUTUS JA ARVIOINTI

4.1 Ideointi ja suunnittelu

Projektimme käynnistyi keväällä 2015, kun aloimme miettiä yhteistä aihetta perhetyöhön tai varhaiskasvatukseen liittyen. Halusimme tehdä projektimuotoisen opinnäytetyön ajankohtaisesta aiheesta, josta olisi konkreettista hyötyä lasten ja perheiden kanssa työskentelyssä. Huomiomme kiinnittyi pienten lasten väliseen kiusaamiseen ja mielestämme on tärkeää puuttua siihen jo varhaisessa vaiheessa. Päädyimme ehdottamaan Myllyojan päiväkodille, että tekisimme opinnäytetyönä kiusaamiselta suojaamisen toimintamallin ja he kokivat toimintamallin tekemisen tarpeelliseksi ja ajankohtaiseksi.

Kesällä 2015 aloimme etsiä tietoa aiheesta eli tutustuimme aiempiin tutkimuksiin, opinnäytetöihin, aiempiin kiusaamiselta suojaamisen toimintamalliin ja aiheeseen liittyvään kirjallisuuteen. Päiväkodissa tapahtuvasta pienten lasten välisestä kiusaamisesta löytyi melko niukasti suomenkielisiä tutkimuksia ja kirjallisuutta. Tutkimus ja kirjallisuus ovat keskittyneet Suomessa pääasiassa koulukiusaamiseen ja siitä löytyikin hyvin tietoa. Projektin alusta alkaen halusimme luoda itsellemme kokonaiskuvan kiusaamiselta suojaamisesta ja siitä, mitä se tarkoittaa ja sisältää.

Elokuussa 2015 pidimme ensimmäisen yhteistyöpalaverin päiväkodilla. Palaverin tavoitteena oli rajata aihe, luonnostella toimintamallin runkoa ja sopia koko opinnäytetyön aikataulusta. Pohdimme yhdessä pienten lasten välisen kiusaamisen ilmiötä päiväkodissa. Päiväkodin kasvattajat toivat esille päiväkodin omia arvoja ja näkemyksiä siitä mitä toimintamallin tulisi sisältää. Sovimme palaverissa, että kiusaamiselta suojaaminen tulee koko lukuvuoden teemaksi päiväkodissa ja kasvattajat perehtyvät sitä kautta aiheeseen laajemmin. Päiväkodin kasvattajat pitivät lapsille ystävyyteen ja kiusaamiseen liittyviä tuokioita, joissa lapsilla oli mahdollisuus kertoa omia ajatuksiaan aiheisiin liittyen. Kasvattajat kirjasivat lasten ajatuksia ylös ja antoivat materiaalit meidän hyödynnettäväksemme.

Rajasimme aiheen tarkasti alusta alkaen, jotta tietoperustaa olisi helpompi jäsentää ja se palvelisi toimintamallia. Päiväkodin toiveena oli, että lasten ja vanhempien osallisuus huomioitaisiin toimintamallin tekemisessä. Opinnäytetyön aiheen rajaamisen vuoksi päädyimme siihen, että

lasten osallisuus näkyy valmiin toimintamallin visuaalisessa puolessa lasten tuottamien kuvien ja ajatelmien muodossa. Päiväkodin kasvattajat kysyivät varhaiskasvatuskeskusteluissa vanhempien mielipiteitä päiväkodissa esiintyvään pienten lasten väliseen kiusaamiseen liittyen. He kokosivat yhteen vanhempien ajatuksia, joita me hyödynsimme toimintamallin tekemisessä.

Yhteistyön tiivistämiseksi ja selkeyttämiseksi päädyimme ehdottamaan päiväkodille yhteistyöryhmän nimeämistä. Lokakuussa 2015 pyysimme sähköpostitse päiväkodin johtajaa perustamaan kiusaamiselta suojaamisen työryhmän, joka toimisi yhteistyökumppanimme koko projektin ajan. Ryhmä perustettiin pienellä viiveellä. Ennen toteutusvaiheen käynnistämistä laadimme yksityiskohtaisen toteutussuunnitelman, joka toimi projektimme käsikirjana. Teimme yksityiskohtaisen taulukon, johon kirjasimme jokaisen vaiheen tavoitteet ja sen, millä tavalla pyydämme palautteet.

Tiedotimme päiväkodille heti yhteistyön alettua opinnäytetyön aikataulumme ja he hyväksyivät sen. Tavoitteenamme oli saada opinnäytetyön tietoperusta ja suunnitelma valmiiksi marraskuun 2015 puoliväliin mennessä. Tietoperustan saimme valmiiksi ajallaan, mutta toteutussuunnitelman valmistuminen viivästyi ja saimme sen valmiiksi joulukuun 2015 puolessa välissä. Joululoman jälkeen pystyimme hakemaan yhteistyölupaa ohjaavilta opettajilta ja Oulun kaupungin varhaiskasvatuspalveluista. Tavoitteenamme oli saada toimintamallin ensimmäinen vedos valmiiksi tammikuun 2016 puoleen väliin mennessä ja pysyimme tavoitteessamme. Teimme vielä sen jälkeen toimintamalliin lopulliset muutokset ja saimme sen valmiiksi helmikuussa 2016. Sovimme työryhmän kanssa, että esittelemme opinnäytetyön ja toimintamallin päiväkodille huhtikuussa 2016.

4.2 Eettisyys ja luotettavuus

Tutkimus- ja kehittämistyötä ohjaavat lainsäädäntö ja hyvä tieteellinen käytäntö. Hyvän tieteellisen käytännön tarkoituksena on varmistaa työskentelyn eettisyys ja luotettavuus sekä edistää työn laatua. Eettisesti hyväksyttäviä toimintatapoja ovat rehellisyys, huolellisuus, avoimuus ja vastuullisuus. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, viitattu 24.11.2015.) Projektin toteutuksen ja sen tavoitteisiin pääsemisen menetelminä voidaan käyttää dialogista keskustelua ja opinnäytetyömme teoreettisen viitekehyksen hyödyntämistä. Dialogin avulla voidaan parantaa

keskinäisen ymmärryksen tasoa ja vuorovaikutusta sekä nostaa esille projektin onnistumiset, haasteet ja odotukset (Rissanen 2002, 113, 114).

Huomioimme koko projektin ajan eettisesti hyvät toimintatavat. Dialogisuus oli yksi tärkeimmistä tavoitteistamme yhteistyössä työryhmän kanssa. Palavereissa huomioimme kaikki osallistajat tasa-arvoisesti ja kunnioittavasti antamalla kaikille puheenvuoron ja mahdollisuuden kertoa mielipiteensä avoimesti ja arvostamalla työryhmän jäsenten ammattitaitoa. Työryhmän mielipiteiden ja saamamme palautteen avulla muokkasimme omaa toimintaamme yhteisten tavoitteiden suuntaisesti.

Ennen projektin toteutusta tulee laatia toteutussuunnitelma, hankkia tarvittavat luvat ja tehdä sopimukset yhteistyökumppanin kanssa sekä sopia yhteistyökumppanin kanssa vastuut, periaatteet ja velvollisuudet (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, viitattu 24.11.2015). Eettisesti hyväksytyjen toimintatapojen mukaisesti teimme projektin ideointivaiheessa suullisen sopimuksen projektin aloituksesta. Projektin käynnistävä palaveri, jossa luonnosteltiin toimintamallia, pidettiin joulukuussa 2015. Tammikuussa 2016 pidetyssä palaverissa sovimme toimintamallin lopullisesta sisällöstä ja ulkoasusta. Palaverin jälkeen lähetimme ohjausryhmän hyväksymän opinnäytetyön yhteistyösopimuksen Oulun kaupungin varhaiskasvatusjohtajalle hyväksyttäväksi ja saimme tutkimusluvan heti seuraavalla viikolla sopimuksen lähettämisestä. Sen jälkeen pystyimme työstämään toimintamallin sen lopulliseen muotoonsa.

Projektin toteuttamisessa huolehditaan jo alusta alkaen, että toimintatavoista ja vastuista sovitaan. Lisäksi tulee sopia viestinnän sisällöistä, kohderyhmistä, viestintäkanavista ja -keinoista sekä viestintävastuista. Raportoinnin ja arvioinnin sujuvuuden kannalta on välttämätöntä, että toteutusvaiheen alusta alkaen on selvää, mitä tietoa on kerättävä, miten tieto kerätään ja kuka sen kerää. Projektin toteuttamisvaiheen alussa sovitaan dokumentoinnista ja siitä, miten hankkeen laatua arvioidaan. (Jyväskylän yliopisto 2010, Viitattu 17.11.2015.)

Heti projektin alkaessa jaoimme vastuun työryhmän kanssa siten, että me vastasimme teoreettisen viitekehyksen tuottamisesta ja projektin aikataulussa pysymisestä ja työryhmä vastasi käytännön näkökulman esiin tuomisesta. Molemmilla osapuolilla oli koko ajan tiedossa miten projekti etenee. Teimme yksityiskohtaisen toteutussuunnitelman, johon avasimme kaikki vaiheet. Viestintä tapahtui sähköpostitse ja palavereissa, joiden sisältö oli ennalta sovittu. Huolehdimme dokumentoinnista esityslistojen, muistioiden ja koosteiden muodossa. Keräsimme koko projektin ajan kaiken

dokumentin, jotta asioihin oli helppo palata ja pystyimme todentamaan mitä on sovittu ja tehty missäkin vaiheessa.

Koko projektin ajan tulee huomioida tietosuojan ja salassapitoon liittyvät asiat. Raportin lähteet ja viittaukset tulee merkitä asianmukaisella ja luotettavalla tavalla toisen työtä kunnioittaen. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, viitattu 24.11.2015.) Tietosuojan ja salassapidon huomioimme siten, että kenenkään henkilöllisyys ei näy lopullisessa työssä tai raportissa. Opinnäytetyössämme mikään ei henkilöidy kehenkään yksittäiseen ihmiseen. Yhteistyöryhmä huolehti lasten ja vanhempien anonymiteetistä, kun he toimittivat meille materiaalia heidän kanssaan käydyistä keskusteluista. Projektin lopussa yhteistyöryhmä vastasi palautekyselyyn nimettömästi. Tietoperustaa laatiessamme olimme lähdekriittisiä ja käytimme vain luotettavia lähteitä kuten alan kirjallisuutta. Halusimme hyödyntää mahdollisimman tuoretta ja ajankohtaista tietoa, joten suurin osa käyttämästämme kirjallisuudesta on julkaistu 2010-luvulla.

Eettisyyden ja luotettavuuden huomioiminen on tärkeää niin projektin toteutuksessa kuin laadun varmistamisessa. Projektin toteutumista on seurattava ja arvioitava jatkuvasti. Sen mahdolliset muutostarpeet on tunnistettava sekä suunnitelmasta poikkeamisiin on reagoitava. Projektin laatu muodostuu laajuuden hallinnasta, ajanhallinnasta, kustannusten ja henkilöresurssien hallinnasta sekä riskien, hankintojen ja viestinnän hallinnasta. Projektin aikana tulee arvioida riskejä ja löytää keinoja niiden hallitsemiseksi. (Jyväskylän yliopisto 2010, Viitattu 17.11.2015.)

Valmistauduimme mahdollisiin riskitekijöihin etukäteen. Jos työryhmä ei olisi päässyt palaveriin paikalle tai emme olisi saaneet palaverissa riittävästi tietoa haluamiimme asioihin, olisimme tiedustelleet esityslistassa olevia asioita työryhmältä sähköpostitse. Mikäli yhteistyö ei olisi toiminut tai se olisi lakannut, olisimme järjestäneet yhteisen neuvottelun sisällönohjaajan ja päiväkodin johtajan kanssa, jolloin olisimme voineet käydä läpi ongelmakohtat ja niiden ratkaisut. Dialogisen työskentelytavan avulla ehkäisimme mahdollisten riskitekijöiden syntymistä, eikä mitään tällaisia edellä mainittuja ongelmia ilmennyt opinnäytetyön prosessin aikana.

4.3 Toteutus ja arviointi

Projektin työryhmän valinnassa tulee huomioida, että valittavat henkilöt tuntevat projektialueen ja heillä on projektialueen vaikutusten ja sovellusten tuntemusta sekä myönteistä yhteistyökykyä ja

mielenkiintoa projektia kohtaan (Rissanen 2002, 113). Moniammatillisen, eri ammattiryhmien välisen saumattoman yhteistyön avulla voidaan edetä projektin tavoitteiden täsmentämisestä aina toteutuksen arviointiin. Erilaisen osaamisen ja kokemuksen kautta tieto-taitojärjestelmä laajenee ja täsmentyy. (Jämsä & Manninen 2000, 23, 25.)

Tämän projektin organisaatio koostui projektin asettajista eli opinnäytetyön tekijöistä, sisällönohjausryhmästä sekä Myllyojan päiväkodista nimetystä moniammatillisesta nelihenkisestä työryhmästä. Päiväkodin johtaja valitsi jokaisesta ryhmästä kasvattajan, joka osallistui kiusaamiselta suojaamisen työryhmään. Päiväkodin työryhmään kuuluivat päiväkodin varajohtaja, kaksi lastentarhanopettajaa ja yksi lastenhoitaja. Kaikki työryhmän kasvattajat työskentelevät eri-ikäisten lasten osastoilla, minkä ansiosta kiusaamiselta suojaaminen tuli huomioiduksi eri ikä- ja kehitysvaiheiden näkökulmista.

Projektin elinehtona on hyvä vuorovaikutus siihen liittyvien toimijoiden kanssa. Tavoitteina on ideoiden edistäminen, osallisten ajan tasalla pitäminen, sujuvan yhteistoiminnan ja sitoutumisen lisääminen sekä kokemusten välitys ja ammatillinen keskustelu. Projektityöskentelyn aikana tapahtuvan raportoinnin tavoitteena on palvella projektin seurantaa ja tulevaa toimintaa koskevaa päätöksentekoa. Työskentelyn välineenä voidaan käyttää henkilökohtaista vuorovaikutusta, palaverieita, sähköpostiviestintää sekä esittelytilaisuuksia. (Viirkorpi 2000, viitattu 15.11.2015.)

Projektimme toteuttamiseen ei tarvittu erillistä rahoitusta ja kokonaiskustannusarvion jäätyä hyvin pieneksi kustansimme materiaali- ja matkakulut itse. Materiaaleihin kului suunnitelman mukaisesti noin 20 euroa ja matkakuluihin noin 100 euroa. Emme siten tarvinneet erillistä rahoitussopimista, vaan teimme Oulun kaupungin kanssa yhteistyösopimuksen. Sisällönohjausryhmän hyväksyttyä valmiin toteutussuunnitelman, saimme luvan yhteistyösopimuksen teolle Oulun kaupungin varhaiskasvatuspalveluiden kanssa. Toimitimme sopimuksen Oulun kaupungin varhaiskasvatuspalveluihin ja varhaiskasvatusjohtaja hyväksyi sen hyvin nopeasti. Sopimus sitoutti kaikkia osapuolia toimimaan opinnäytetyöprojektimme tavoitteiden mukaisesti.

Yhteistyöpalaveri 1

Projektin toteutuksen käynnistävä yhteistyöpalaveri pidettiin Myllyojan päiväkodilla 3.12.2015. Valmistauduimme palaveriin lähettämällä sähköpostitse työryhmälle etukäteen palaverin esityslistan. Lisäksi tulostimme mukaan opinnäytetyön tietoperustan ja esimerkkejä erilaisista

toimintamalleista. Palaverin tavoitteina oli sopia toimintamallin sisällöstä, visuaalisesta ulkoasusta sekä aikataulusta. Palaveri keskittyi pääasiassa toimintamallin luonnosteluun. Yhteistyöpalaveriin osallistuivat päiväkodilta osoitettu työryhmä ja opinnäytetyön tekijät.

Toimintamallin sisältöä koskien tavoitteena oli jakaa työryhmän kanssa käsityksemme kiusaamiselta suojaamisesta opinnäytetyön tietoperustan mukaisesti. Keskustellen kävimme läpi opinnäytetyömme tietoperustan olennaisimmat asiat. Kiusaamisen tunnistamista kävimme läpi pohtien, mitä Myllyojan päiväkodin kasvattajat pitävät kiusaamisena ja miten kiusaaminen näkyy eri-ikäisten lasten keskuudessa. Kiusaamisen ehkäisystä keskustelimme, miten sitä voidaan toteuttaa peruspedagogiikan avulla sekä, miten se näkyy päiväkodin arjessa ja päiväkodin lukuvuoden teemassa. Kiusaamisen puuttumisesta keskustelimme siitä, kuka puuttuu kiusaamiseen, millä tavalla ja miten puuttumista dokumentoidaan.

Työryhmän mielestä tietoperusta oli selkeä ja kiusaamiselta suojaamisen vaiheet oli kuvattu hyvin. Pääsimme yhteisymmärrykseen siitä, mitä kiusaamiselta suojaaminen tarkoittaa ja miten sen tulisi näkyä käytännön työssä. Me annoimme kiusaamiselta suojaamiselle teoreettisen viitekehyksen ja työryhmä toi siihen Myllyojan päiväkodin käytännön näkökulman, näkemykset ja arvot Myllyojan päiväkodin varhaiskasvatussuunnitelman mukaisesti. Opinnäytetyömme eli kiusaamiselta suojaamisen toimintamalli perustuu näihin samoihin arvoihin.

Myllyojan päiväkodin kasvattajat pohtivat etukäteen jokaisessa päiväkotiryhmässä lasten kanssa kiusaamiseen liittyviä asioita sekä kysyivät kasvatustietokeskusteluissa myös vanhempien näkemyksiä kiusaamisesta. Saimme palaverissa työryhmältä päiväkodissa käytyihin keskusteluihin pohjautuvaa materiaalia työntekijöiden, lasten ja vanhempien näkemyksistä kiusaamiselta suojaamisesta. Materiaalit sisälsivät päiväkodin arvoja ja näkemyksiä siitä, mitä kiusaaminen on, miten sitä tunnistetaan ja ehkäistään ja miten siihen voidaan puuttua. Näiden materiaalien ja työryhmän kanssa käydyn keskustelun pohjalta, pystyimme luonnostelemaan palaverissa toimintamallin runkoa. Mielestämme työryhmä oli tehnyt hyvää työtä materiaalien koostamisessa ja saimme siitä tarvittavat tiedot toimintamallin rungon työstämiseen.

Tutustuimme ja perehdyimme etukäteen useiden eri päiväkotien toimintamalleihin. Tulostimme päiväkodin pyynnöstä erilaisia versioita kiusaamiseen liittyvistä toimintamalleista, jotka hankimme päiväkotien omilta nettisivuilta ja kirjallisuudesta. Valitsimme palaveriin esiteltäväksi kolme erityyppistä mallia, jotka olivat eripituisia ja osa sisälsi kuvia ja osa vain tekstiä. Mallien

tarkoituksena oli auttaa hahmottamaan asiasisältöä, laajuutta sekä visuaalista ulkoasua. Mukaan tulostamamme esimerkit toimintamalleista auttoivat työryhmää hahmottamaan ja ideoimaan, millainen Myllyojan päiväkodin toimintamalli tulisi olemaan.

Työryhmä toivoi, että toimintamallista tulisi tiivis, selkeä, helppolukuinen ja käytännönläheinen. He toivoivat, että alussa olisi lyhyt teoriaosuus siitä, miksi lapsia tulee suojata kiusaamiselta. Muutoin he halusivat, että toimintamalli sisältäisi konkreettisia ohjeita kiusaamisen tunnistamiseksi, ehkäisemiseksi ja puuttumiseksi. Visuaaliseen ulkoasuun he ehdottivat kuvien ja värien käyttöä. Mietimme yhdessä, miten toimintamallin ulkoasussa tulisi näkyville lasten osallisuus. Päädyimme toteuttamaan sen Myllyojan päiväkodin lasten piirtämien kuvien avulla. Meillä oli itsellämme samansuuntaisia ajatuksia toimintamallin ulkoasusta ja työryhmän toiveet olivatkin helposti toteutettavissa.

Ennen palaveria sovimme, että yksi opinnäytetyöryhmästämme toimii palaverin puheenjohtajana, yksi kirjuri ja yksi havainnoi keskustelua. Kirjuri kirjasi käsin ylös esille nousseet pääkohdat, jotka huomioimme valmiissa toimintamallissa. Puheenjohtaja jakoi puheenvuoroja ja huolehti, että palaveri etenee esityslistan mukaisesti. Havainnoija osallistui keskusteluun ja ylläpiti sitä. Palaverin alussa kävimme läpi ketä kuuluu päiväkodin johtajan kokoamaan yhteistyöryhmään ja ketkä toimivat projektin yhteyshenkilöinä.

Palaverin roolijako oli selkeä ja siten helpotti palaverin sujumista ja aikataulussa pysymistä. Koimme, että yhteistyöryhmän perustaminen edisti tiedonkulkua ja yhteistyön sujuvuutta. Kaikki palaveriin osallistuneet henkilöt osallistuivat tasapuolisesti ja toivat mielipiteensä esille. Työryhmä antoi meille palaverissa suullista palautetta yhteistyöstä ja opinnäytetyön sisällöstä. Kaikki olivat tyytyväisiä sovittuun työnjakoon ja yhtä mieltä siitä, että toimintamallin teon päävastuu olisi opinnäytetyöryhmällä. Palaverin lopuksi sovimme seuraavan palaveriajan tammikuulle 2016.

Palaveriin oli varattu aikaa yksi tunti, mutta koimme, että aikaa olisi tarvittu hieman enemmän, jotta työryhmä olisi päässyt paremmin sisälle palaverissa käsiteltyihin asioihin. Työn luonteen vuoksi palaveri pidettiin keskellä päivää työaikana, kun päiväkodin lapset olivat päivälvolla. Työryhmä koki itse, ettei heillä ollut työn puitteissa tarpeeksi aikaa perehtyä aiheeseen tai valmistautua palaveriin. Tämä olisi voitu välttää muun muassa päiväkodin työvuorosunnittelulla siten, että työryhmälle olisi varattu erikseen aikaa tutustua kiusaamiselta suojaamiseen. Meidän oli myös itse vaikea arvioida, kauanko palaveriin olisi tarvittu aikaa.

Palaverin jälkeen laadimme yhteenvedon toimintamallin rungosta ja teimme palaverimuiston, jonka lähetimme sähköpostitse päiväkodin yhteyshenkilölle. Koostimme palaverissa esille nousseet asiat ja tietoperustan yhteen ja aloimme laatia niiden pohjalta valmista toimintamallia. Perusteellisen suunnittelun ja pohjatyön ansiosta toimintamallin tekeminen lähti sujumaan selkeästi ja johdonmukaisesti. Meillä oli yhteinen visio toimintamallin tulevasta ulkoasusta, jossa päädyimme käyttämään kuvia, laatikoita ja numerointia. Toimintamallin värit ja tekstin fontti tulivat Oulun kaupungin varhaiskasvatussuunnitelmasta, jotta ulkoasu pysyi yhdenmukaisena Myllyojan päiväkodin vasun kanssa. Saimme toimintamallin luonnoksen valmiiksi aikataulun mukaisesti hyvissä ajoin ennen seuraavaa palaveria.

Yhteistyöpalaveri 2

Toinen yhteistyöpalaveri pidettiin 21.1.2016 päiväkodilla. Tuolloin esittelimme työryhmälle lähes valmiin toimintamallin. Lähetimme työryhmälle sähköpostitse etukäteen palaverin esityslistan ja laatiimme luonnoksen toimintamallista. Tavoitteenamme oli sopia toimintamallin lopullisesta sisällöstä ja ulkoasusta sekä sopia opinnäytetyön esittämisestä. Halusimme varmistaa työryhmältä, että toimintamalli sisältää ne asiat, jotka olemme yhdessä aiemmin sopineet.

Yhteistyöryhmä antoi palautetta, että asiasisältö oli hyvä ja tiivis sekä ulkoasu oli selkeä ja sopivan värikäs. Heillä oli ideoita, miten toimintamallia voisi vielä tiivistää ja selkeyttää entisestään, jotta se olisi mahdollisimman helppokäyttöinen arjen työssä. Ehdotimme että toimintamallille tulisi otsikko, mutta yhteistyöryhmä ei kokenut sitä tarpeelliseksi. Yhteistyöryhmä toivoi, että toimintamallin eri vaiheita numeroitaisiin, jotta työntekijän olisi helppo noudattaa vaiheita tietyssä järjestyksessä. Päädyimme käyttämään numerointia niissä toimintamallin vaiheissa, joissa numerointi helpotti toimintamallin käytettävyyttä ja luettavuutta. Sovimme, että toimintamalliin kuuluvaan kiusaamiselta suojaamisen yhteistyösopimukseen tehdään myös osa 2, jonka tarkoituksena on seurata onko kiusaaminen loppunut.

Päätimme yhdessä, että toimintamallin kuvituksessa käytetään Myllyojan päiväkodin lasten piirtämiä kuvia. Näin lasten osallisuus tuli huomioiduksi. Sovimme, että yhteistyöryhmä huolehtii meille riittävästi ystävyysaiheisia ja värikkäitä piirustuksia, ja lähettää ne meille viikon kuluessa skannattuna sähköpostiin. Keskustelimme mahdollisen lähdeluettelon lisäämisestä toimintamallin loppuun, mutta työryhmä ei kokenut sitä tarpeelliseksi. He halusivat kuitenkin lyhyen ja ytimekkään kirjallisuusluettelon, josta voisi tarvittaessa etsiä aiheeseen liittyvää tietoa.

Sovimme, että opinnäytetyöryhmä tekee sovitut muutokset toimintamalliin ja lähettää valmiin mallin ja palautekyselyn yhteistyöryhmän jäsenille helmikuun 2016 puoleenväliin mennessä. Palautekyselyllä halusimme selvittää yhteistyöryhmän jäsenten mielipiteitä projektin toteutumisesta, yhteistyön sujuvuudesta, toimintamallin käytännöllisyydestä, hyödyistä, luettavuudesta, sisällöstä ja ulkoasusta sekä heidän omasta oppimisestaan. Lopuksi sovimme, että opinnäytetyö ja toimintamalli esitetään Myllyojan päiväkodilla ilta-aikaan 7.4.2016. Sovimme, että esitys on koulutuksellinen tilaisuus kaikille päiväkodin kasvattajille.

Palaveriin varasimme aikaa tunnin verran ja saimme käsiteltäviä esityslistassa olleet asiat suunnitelman mukaisesti. Yksi meistä toimi puheenjohtajana, yksi kirjasi ylös palaverissa esiin tulleet toimintamallin parannusehdotukset ja yksi havainnoi palaverisuunnitelman toteutumista. Palaveri toteutui dialogisesti keskustellen. Yhteistyöryhmä oli tyytyväinen toteutuneeseen yhteistyöhön, työnjakoon ja tekemäämme työhön. He kokivat kuitenkin yhteistyön jääneen hieman liian lyhyeksi. Tämä mahdollisesti johtui siitä, että kaikki työryhmän jäsenet eivät olleet projektissa mukana alusta alkaen. Lisäksi oma aikataulumme oli hyvin tiivis.

Palaverin jälkeen laadimme palaverimuistion, jonka lähetimme yhteistyöryhmän yhteyshenkilölle. Teimme koosteen parannusehdotuksista ja niiden pohjalta teimme yhdessä sovitut korjaukset. Saatuamme lasten piirustukset, valitsimme niistä sopivimmat ja liitimme ne toimintamalliin. Teimme lisäksi kiusaamiselta suojaamisen yhteistyösopimuksen toisen osan ja lisäsimme loppuun yhteistyöryhmän toivoman kirjallisuusluettelon. Lopuksi huolittelimme toimintamallin koko ulkoasun. Lisäykset ja korjaukset oli helppo tehdä, koska toimintamallin luonnos oli tehty perusteellisesti ja hyvin. Lähetimme valmiin toimintamallin päiväkodille tavoitteemme mukaisesti helmikuussa 2016.

2015-2016	Touko	Kesä	Heinä	Elo	Syys	Loka	Marras	Joulu	Tammi	Helmi	Maalis	
Tietoperusta	[Yellow bar]											
Ideointi ja suunnittelu	[Green bar]											
Toteutus								[Blue bar]				
Raportointi										[Purple bar]		

KUVIO 2. Opinnäytetyön toteutuksen aikataulu.

5 PROSESSIN ARVIOINTI

Arvioinnin tarkoituksena oli oman toimintamme kehittäminen sekä projektin etenemisen tukeminen ja sille asetettujen tavoitteiden saavuttaminen. Arviointi toimi projektin ohjaustyökaluna, jonka avulla pystyimme muuttamaan työskentelyämme suuntaa ja tarkastelemaan toimintaamme. Jatkuva arviointi edisti projektin luotettavuutta ja eettisyyttä. Arvioinnista hyötyivät opinnäytetyön tekijät, Myllyojan päiväkodin kasvattajat sekä toiminnan kohderyhmä eli päiväkodin lapset. Arviointi paransi tuotoksen eli toimintamallin laatua ja toivottavaa olisi, että sitä kautta se vaikuttaa myönteisesti kasvattajien toimintaan ja lasten laaja-alaisempaan huomiointiin.

Koko projektin ajan arvioimme toteutusta, yhteistyön sujuvuutta, tavoitteiden saavuttamista sekä omaa oppimistamme. Arviointia teimme itsearvioinnin, vertaisarvioinnin, suullisen ja kirjallisen palautteen avulla. Pyysimme suullista tai kirjallista palautetta sisällönohjaajilta sekä vertaisarvioijilta jokaisen vaiheen jälkeen. Päiväkodin yhteistyöryhmältä pyysimme suullista palautetta jokaisen tapaamisemme yhteydessä sekä tarvittaessa sähköpostitse. Suullisen palautteen kirjassimme ylös.

Kiusaamisen vastaisen toimintamallin tulee olla riittävän konkreettinen, jotta se antaa selkeät ohjeet kiusaamiseen liittyen. Sen tulisi sisältää ohjeet menettelytavoista kiusaamisen ehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi. Jotta toimintamallista tulee päiväkodin yhteinen työväline, tulee se laatia keskustellen yhdessä koko henkilökunnan kanssa. (Salmivalli 2010, 59-61.) Pelkkä toimintamallin olemassaolo ei riitä, vaan mallia tulee noudattaa osaavasti, sitoutuneesti ja vastuullisesti. Kiusaamisen vastainen työ vie useimmiten aikaa ja vaivaa, ja tulokset näkyvät parhaimmillaan vasta myöhemmin. (Hurme & Kyllönen 2014, 144.)

Myllyojan päiväkodin kasvattajat kokivat alusta alkaen, että aihe on ajankohtainen ja toimintamallista tulee heille tarpeellinen työväline. Loimme luottamuksellisen ja avoimen suhteen yhteistyökumppaniin, mutta yhteistyö olisi voinut olla vieläkin tiiviimpää, jotta me olisimme voineet motivoida yhteistyöryhmää vielä paremmin aiheeseen. Aikataulutuksella ja järjestelmällisellä yhteydenpidolla varmistimme, että jokainen osapuoli huolehti oman vastuunsa ja velvollisuutensa projektissa. Huolellinen dokumentointi auttoi aikataulun hallinnassa sekä lisäsi toimintamallin luotettavuutta, koska kaikki tieto oli tarvittaessa nähtävillä ja saatavissa.

Päiväkodin kasvattajien mielestä projekti eteni suunnitelman mukaisesti, mutta alussa heillä oli hieman epäselvyyttä työnjaosta ja odotuksista heitä kohtaan. Työryhmän perustaminen selkeytti paljon yhteistyötä ja edisti etenemistä suunnitelman mukaisesti. Teimme yhteistyötä saman työryhmän kanssa koko projektin ajan, jotta välillemme syntyi keskinäinen luottamus ja yhteistyö toimi sujuvammin. Kokonaisuudessaan saimme toimintamallin tekemiseen melko vapaat kädet. Käytimme ideointiin, suunnitteluun sekä luonnoksen ja lopullisen toimintamallin toteuttamiseen paljon itsenäistä työskentelyä.

Toimintamalli tehtiin kasvattajien näkökulmasta ja se helpotti toimintamallin rajaamista. Tavoitteena oli saada kasvattajien ajatukset ja näkemykset sekä varhaiskasvatussuunnitelma ja päiväkodin arvot kulkemaan mukana koko prosessin ajan ja näkymään valmiissa tuotteessa. Saamamme palautteen perusteella ja omasta mielestämme tavoite toteutui dialogisen keskustelun sekä tiiviin ja hyvän vuorovaikutuksen avulla. Valmiissa toimintamallissa näkyy Myllyojan päiväkodin vasuun perustuvia arvoja kuten, kasvatuskumppanuuden tärkeys, turvallisen ympäristön merkitys ja lapsen yksilöllinen huomiointi.

Päiväkodilla pidettävissä yhteistyöpalavereissa 3.12.2015 ja 20.1.2016 pyysimme päiväkodin työryhmältä suullisen väliarvioinnin eli palautetta yhteistyön toteutumisesta, palaverin onnistumisesta, toimintamallin sisällöstä ja yhteisten tavoitteiden saavuttamisesta. Dialogisen keskustelun avulla työryhmällä oli mahdollisuus antaa palautetta missä vaiheessa palaveria tahansa. Palavereiden jälkeen arvioimme opinnäytetyöryhmän kanssa pääsimmekö ennalta sovittuihin omiin tavoitteisiimme eli saimmeko vastauksia ja tietoa esityslistalla olevista asioista. Suunnitelmallisuuden ja järjestelmällisyyden ansiosta onnistuimme mielestämme hyvin saavuttamaan palavereille asetut tavoitteet.

Projektin päättyessä pyysimme päiväkodin yhteistyöryhmältä kirjallisen loppuarvioinnin palautekyselyn muodossa. Palautekyselyistä kävi ilmi, että työryhmä oli tyytyväinen työnjakoon, tiedonkulkuun, aikatauluun ja yhteistyön sujuvuuteen koko projektin ajan. He olivat sitä mieltä, että heidän mielipiteitään kuultiin alusta alkaen. Aikataulun he kokivat kuitenkin välillä tiukaksi, koska toimintamallin suunnittelu tapahtui päivittäisten työtehtävien ohella, eikä sen suunnittelulle ollut varattu erillistä aikaa. Toimintamallin ulkoasua yhteistyöryhmä luonnehti selkeäksi, helppolukuiseksi ja loogiseksi. Heidän mielestään lasten piirustukset ja värit elävöittivät toimintamallia.

Työryhmä koki, että toimintamalli on käytännönläheinen ja hyvä työväline päiväkodin varhaiskasvatussuunnitelman liitteeksi. Osa heistä koki, että toimintamallissa olisi voinut olla myös esimerkkejä käytännön tilanteista. Kokonaisuudessaan projekti herätti työryhmässä ajatuksia kiusaamisesta ja sai heidät pohtimaan asiaa eri näkökulmista. Aihe koettiin tärkeäksi ja tarpeelliseksi ja koko projektia kuvailtiin hyödylliseksi ja onnistuneeksi.

Kirves & Stoor-Grenner (2011, 12) ohjeistavat, että päivähoitoyksikön kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmassa tulisi näkyä mitä laki ja valtakunnallinen varhaiskasvatuksen suunnitelma määräävät lapsen oikeudesta turvalliseen päivähoitoon, päiväkodin arvot ja näkemys siitä, mitä kiusaaminen on. Lisäksi suunnitelman tulisi sisältää kiusaamisen huomaamisen, tunnistamisen, ehkäisyn ja puuttumisen keinot ja ohjeet seurannasta. Myös yhteistyö vanhempien kanssa, dokumentointi, arviointi sekä päivittäminen ja siitä tiedottaminen tulisi huomioida suunnitelmassa.

Toimintamallimme lähtökohtana oli YK:n Lapsen oikeuksien sopimus, päivähoitoa ja esiopetusta ohjaavat lait ja asetukset sekä valtakunnalliset varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Ne kulkivat yhdessä Myllyojan päiväkodin arvojen kanssa toimintamallin suunnittelussa ja toteutuksessa. Toimintamallissa näkyy myös konkreettisella tasolla mitä kiusaaminen on, miten tunnistamme, havaitsemme ja ehkäisemme kiusaamista sekä miten huomioimme kiusaamisen ehkäisyn uuden ryhmän tai uuden lapsen aloittaessa ryhmässä. Lisäksi toimintamallissa on ohjeet miten puutumme kiusaamiseen ja kiusaamiselta suojaamisen yhteistyösopimukset, joiden tarkoituksena on tehdä suunnitelma kiusaamisen loppumiseksi ja seurata onko kiusaaminen loppunut. Toimintamallin lopussa on kirjallisuusluettelo, jota kasvattajat voivat hyödyntää etsiessä lisätietoa aiheesta.

Valmis toimintamalli on ulkoasultaan selkeä, värikäs, looginen ja helposti luettava. Lasten piirtämät kuvat saavat lukijan tarttumaan toimintamalliin ja kiinnostumaan sen sisällöstä. Toimintamalli tulee osaksi Myllyojan päiväkodin varhaiskasvatussuunnitelmaa ja halusimme näin ollen niiden olevan yhdenmukaisia värien, tekstin fontin ja A4-koon osalta. Toimintamallin on tarkoitus olla helppokäyttöinen arjen työkalu Myllyojan päiväkodin kasvattajille. Sitä voidaan hyödyntää myös uuden työntekijän perehdyttämisessä. Me tuotimme päiväkodille kirjallisen tuotteen, mutta toimintamallin käyttöönotto vaihe ja sen sisäistäminen jää kasvattajille. Prosessin päätyttyä Myllyojan päiväkodin arvioi itse toimintamallin vaikuttavuutta ja päivittää toimintamallia tarpeen mukaan.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Varhaiskasvatuksessa esiintyvään kiusaamisen ilmiöön ei ole aiemmin kiinnitetty riittävästi huomiota, vaikka koulukiusaamisen juuret löytyvät jo pienten lasten parista (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 1). Opinnäytetyötä tehdessä yllätyimme siitä, etteivät voimassa oleva varhaiskasvatustalaki tai valtakunnalliset varhaiskasvatussuunnitelman perusteet huomioi kiusaamista edes sanana, vaikka Revon (2015, 14, 228) mukaan kiusaamisella tai kiusatuksi tulemisella voi olla monenlaisia epäsuotuisia vaikutuksia lasten myöhempään elämään. Kiusaamisen ehkäisyllä on siten tärkeä rooli lasten hyvinvoinnin edistämässä ja koulunkäynnin turvaamisessa.

Oulun kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma velvoittaa päiväkoteja laatimaan yksikkökohtaisen kiusaamiselta suojaamisen toimintamallin (Oulun kaupunki 2013-2015, 23). Osa kaupungin päiväkodeista on sisällyttänyt suunnitelman yksikön varhaiskasvatussuunnitelmaan ja osa on tehnyt erillisen kiusaamisen ehkäisyn suunnitelman. Kirves & Stoor-Grenner (2011, 11) arvioivat, että erillinen kirjallinen kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma sitoo kasvattajia toimimaan sovitulla tavalla osaavasti, sitoutuneesti ja vastuullisesti. Kiusaamiselta suojaamisen toimintamallin täytyy olla riittävän konkreettinen ja antaa selkeät ohjeet kiusaamisen vastaiseen työhön (Salmivalli 2010, 59-61).

Revon (2015, 32, 34) mukaan kiusaamisen vastaisessa työssä on tärkeää, että varhaiskasvatusta kehittävä ja ohjaava taso tarttuu kiusaamiselta suojaamisen sekä tukee kasvattajien työtä ja motivoituneisuutta. Kiusaamisen vastaisen työn tulee olla johdonmukaista ja systemaattista. Myllyojan päiväkodin johtaja ja kasvattajat kokivat opinnäytetyömme aiheen alusta alkaen tärkeäksi ja halusivat lähteä kehittämään kiusaamisen vastaista työtä päiväkodissaan.

Toimintamallia työstäessämme nousi vahvasti esille se, että kiusaamisen ehkäisy tarkoittaa pääasiassa laadukkaan peruspedagogiikan toteuttamista. Kiusaamista voidaan tunnistaa ja ehkäistä ensisijaisesti havainnoinnin, kasvatuskumppanuuden sekä tiiviin ja luottamuksellisen vuorovaikutuksen avulla. Fyysisten tilojen järjestelyllä ja pienryhmätoiminnalla luodaan turvallisuuden tunnetta ja ehkäistään kiusaamistilanteiden syntymistä. Tapa- ja moraalikasvatus opettavat lapsille yhteisten rajojen ja sääntöjen noudattamista. Sosiaalisia ja emotionaalisia taitoja harjoittelemalla lapset oppivat huomioimaan ja kunnioittamaan muita sekä toimiaan erilaisissa

ryhmissä. Olemalla kasvattajana aidosti läsnä pystymme huomioimaan lapsen yksilölliset ja subjektiiviset kokemukset kiusaamisesta. Kaikkiin kiusaamistilanteisiin tulee puuttua aina ja tarvittaessa tehdä kirjallista seuranta, jossa huomioidaan kaikkien osapuolten näkemykset tilanteesta. (esim. Repo 2015, Kirves & Stoor-Grenner 2011).

Kiusaamista määriteltäessä tyypillisiä piirteitä ovat toistuvuus, tietoisuus, vallankäyttö ja ryhmäilmiö. Kasvattajien tulee huomioida, että kaikki lasten väliset riidat ja konfliktit eivät siis ole kiusaamista. Kiusaamisen tunnistamisessa olennaista on lapsen subjektiivisen kokemuksen huomioiminen. Tilanteissa täytyy huomioida lapsen ikä- ja kehitystaso sekä yksilölliset ominaisuudet kuten herkkyys ja temperamentti. (Repo 2015, 34, 42, 50.) Ammattitaitoinen kasvattaja osaa erottaa normaalien ikä- ja kehitystason mukaisten sosiaalisten taitojen harjoittelun kiusaamisesta ja tietää millaista käytöstä minkäkin ikäiseltä lapselta voi vaatia.

Kirves & Stoor-Grenner (2011, 6) jakavat kiusaamisen yleisimmät muodot ja tavat fyysiseen, sanalliseen ja psyykkiseen kiusaamiseen. Näitä kaikkia voi kuitenkin esiintyä yhtäaikaaisesti ja ne usein linkittyvät toisiinsa. Toimintamallissa olemme huomioineet näiden kaikkien muotojen tunnistamisen, ehkäisemisen ja puuttumisen. Psyykinen kiusaaminen voi usein olla epäsuoraa, jolloin se on vaikeasti havaittavissa. Siksi kasvattajilta vaaditaan aitoa läsnäoloa, jatkuvaa lapsiryhmän havainnointia ja leikki-tilanteisiin osallistumista.

Toimintamalli tehtiin yksilöllisesti Myllyojan päiväkodin kasvattajille. He saivat tuoda siihen omia näkemyksiään ja päiväkodin arvoja. Toimintamalli on huomattavasti kattavampi, kuin päiväkodin omaan vasuun sisällytetty kiusaamiselta suojaamisen suunnitelma. Kiusaamisen tunnistamisen, ehkäisyn ja puuttumisen lisäksi se antaa ohjeet kuinka huomioida kiusaamisen ehkäisy uuden ryhmän kanssa tai uuden lapsen aloittaessa ryhmässä. Lisäksi toimintamalli sisältää dokumentointikaavakkeet, joissa on huomioitu kaikki osapuolet eli kiusattu, kiusaaja, vanhemmat sekä kasvattajat.

Koko prosessin tavoitteena oli antaa Myllyojan päiväkodin kasvattajille keinoja tunnistaa ja ehkäistä kiusaamista sekä puuttua kiusaamiseen jo varhaisessa vaiheessa. Koko prosessi tuki näihin tavoitteisiin pääsyä. Toimintamallista hyötyvät Myllyojan päiväkodin lapset, heidän vanhempansa ja päiväkodin kasvattajat. Vanhemmat ja kasvattajat saavat käytännönläheisiä keinoja pienten lasten kiusaamiselta suojaamiseen. Toimintamallin pohjalta toteutettava kiusaamisen vastainen työ

edistää lasten ja perheiden kaikinpuolista hyvinvointia, joka on YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksen (1989) yksi tavoite.

Kokoamamme tietoperusta toimi kaiken yhteistyön pohjana ja dialoginen vuorovaikutus käynnisti yhteistyöryhmässä ajatusprosessin kiusaamiselta suojaamisesta. Jatkossa Myllyojan päiväkodin kasvattajat juurruttavat kiusaamiselta suojaamisen toimintamallin Myllyojan päiväkodin arjen työskentelyyn. Yhteistyöryhmä ja kirjallinen toimintamalli toimivat juurruttamisen tukena. Toimiakseen kasvattajien tulee sisäistää toimintamalli rutiinin omaiseksi ajatus- ja käytösmalliksi. Hurmeen & Kyllösen (2014, 144) mukaan kiusaamisen vastaisen työn tulokset näkyvät parhaimmillaan vasta myöhemmin. Kiusaamisen vastainen työ vaatii siten kärsivällisyyttä, johdonmukaisuutta ja sitoutuneisuutta.

7 POHDINTA

Opinnäytetyömme käynnistyi keväällä 2015, kun sovimme Myllyojan päiväkodin kanssa kiusaamiselta suojaamisen toimintamallin tekemisestä. Halusimme tehdä lasten hyvinvointia edistävän projektimuotoisen opinnäytetyön ja aihe sopi siihen mainiosti. Päiväkodin edustajat ja opinnäytetyömme ohjaaja kokivat aiheen olevan ajankohtainen ja tarpeellinen sekä yhteyden työelämään ja sen kehittämiseen olevan hyvin perusteltuja. Yhteistyö päiväkodin kanssa lähti sujumaan hyvin ja kaikki olivat motivoituneita kehittämään kiusaamisen ehkäisyä Myllyojan päiväkodissa. Meitä motivoi alusta alkaen tulevan työmme kannalta hyödyllisen tiedon tuottaminen ja oma kiinnostuksemme aihetta kohtaan. Siten opinnäytetyö lähti etenemään sujuvasti ja järjestelmällisesti.

Teimme pohjatyötä tietoperustaa varten tutustumalla aiheeseen liittyvään materiaaliin netin ja kirjallisuuden avulla. Pienten lasten välisestä kiusaamisesta oli haastavaa löytää suomenkielistä kirjallisuutta, koska kiusaamiseen liittyvä kirjallisuus keskittyy pääasiassa kouluikäisiin lapsiin. Kansainvälisesti pienten lasten välistä kiusaamista on tutkittu paljon, mutta täytyy kuitenkin huomioida, että muissa maissa varhaiskasvatus kuuluu osaksi koulutusjärjestelmää ja koulun alkamisikä on alhaisempi kuin Suomessa. Tämä vaikeutti myös englannin kielisen kirjallisuuden löytämistä. Perehdyttyämme materiaaleihin saimme hyvän kuvan siitä, mitä kiusaamiselta suojaaminen tarkoittaa. Selkeä aiheen rajaaminen auttoi meitä tietoperustan rakentamisessa. Sen jälkeen tietoperustan runko oli helppo hahmottaa ja tietoperustan kirjoittaminen sujui melko helposti.

Loimme alusta alkaen selkeän, joskin tiiviin aikataulun opinnäytetyöllemme. Aikataulumme oli silti koko ajan realistinen ja toteutettavissa. Pysyimme aikataulussa suunnitelmallisuutemme, sitoutuneisuutemme ja järjestelmällisyytemme ansiosta. Sovimme kaikki tapaamiset hyvissä ajoin etukäteen ja pysyimme sovitussa ajoissa. Jokainen otti vastuun tapaamiskertoihin valmistautumisessa. Työnjako oli tasapuolista ja toimintatapamme samansuuntaista ja pyrimme selkeästi yhteistä tavoitetta kohti. Yhteistyöryhmä koki aikataulun välillä tiukaksi, koska toimintamallin suunnittelu tapahtui päivittäisten työtehtävien ohella. Päiväkodin johtajan vastuulla on järjestää työaikaa kiusaamisen vastaiselle työlle.

Opinnäytetyömme haasteeksi nousi riittävän yksityiskohtaisen toteutussuunnitelman laatiminen. Saatuamme toteutussuunnitelman valmiiksi, se toimi projektimme käsikirjana ja auttoi myöskin raportin kirjoittamisessa. Tiiviin aikataulumme vuoksi myös itse toteutusvaihe jäi lyhyehköksi. Yhteistyöryhmä koki, että työskentely olisi voinut jatkua pidempäänkin. Yhteistyö Myllyojan päiväkodin kanssa oli sujuvaa koko opinnäytetyön ajan, mutta projektin käynnistysvaiheessa olisi tarvittu selkeämpää työnjakoa. Yhteistyötä selkeytti päiväkodilta perustettu yhteistyöryhmä, jonka kanssa toteutimme projektin. Saimme alusta alkaen melko vapaat kädet kiusaamiselta suojaamisen toimintamallin tekemiseen, mutta kaikki lopulliset päätökset tehtiin yhdessä kaikkien mielipiteitä kuunnellen.

Palautteen saaminen koko opinnäytetyön ajan oli hyvin tärkeää oman oppimisemme kannalta. Palaute auttoi meitä reflektoimaan ja kehittämään toimintaamme. Koimme koko prosessista olevan hyötyä itsellemme tulevassa ammatissamme lasten ja perheiden parissa työskennellessä. Syvensimme oppimisamme siinä, kuinka tasa-arvoa ja suvaitsevaisuutta voidaan edistää päiväkodeissa. Opimme ymmärtämään ja analysoimaan kiusaamisen ilmiötä yhteiskunnan, yhteisön ja yksilön näkökulmista. Saimme syvemmän ymmärryksen sille, kuinka vahvasti varhaiskasvatusta ohjaavat asiakirjat ja lainsäädäntö säätelevät työn sisältöä. Tällä hetkellä kiusaamisen vastainen työ ei ole valtakunnallisesti tasapuolista, koska sitä ei ole kirjattu varhaiskasvatusta ohjaaviin asiakirjoihin tai lainsäädäntöön.

Opinnäytetyön tekijöiden välinen yhteistyö oli sujuvaa koko projektin ajan. Kaikki olivat yhtä sitoutuneita ja määrätietoisia sekä pysyivät sovitussa aikataulussa ja suunnitelmassa. Saimme käytännönläheistä kokemusta projektityöskentelystä, josta on paljon hyötyä tulevana sosionomeina kehittäessämme työtämme. Opimme mitä vaiheita projektityöskentelyyn kuuluu. Havaitsimme, että yksityiskohtaisen toteutussuunnitelman tekeminen on haasteellisin, mutta tärkein vaihe projektissa. Selkeä toteutussuunnitelma auttaa muun muassa ajankäytön hallinnassa, työnjaon tekemisessä ja raportoinnissa.

Toimintamallin testaus, käyttöönottovaihe ja arviointi jäävät Myllyojan päiväkodin kasvattajien toteutettavaksi. Toimintamallin juurtuminen käytännön työhön ei tapahdu hetkessä ja parhaimmillaan tulokset näkyvät vasta pidemmän ajan kuluttua. Uudet toimintakäytännöt vaativat kasvattajilta ajatusmallien ja asenteiden muutosta. Toivomme, että kasvattajien ajatusmallit ovat muokkautuneet heti projektin alusta alkaen ja tiivis yhteistyö on tuottanut käytännöllisen ja toimivan toimintamallin juuri Myllyojan päiväkodin kasvattajille.

Jatkotutkimuksena voisi tutkia Myllyojan päiväkodin kasvattajien kokemuksia toimintamallin hyödystä ja toimivuudesta. Tulosten perusteella voitaisiin kehittää toimintamallia ja sitä voitaisiin hyödyntää laajemminkin Oulun kaupungin päiväkodeissa. Jatkossa kiusaamiselta suojaaminen pitäisi huomioida myös lainsäädännössä ja varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa. Siten kiusaamisen vastainen työ olisi tasa-arvoista ja edistäisi kaikkien lasten hyvinvointia ja mahdollistaisi turvallisen koulunkäynnin.

LÄHTEET

Finlex 2015. Varhaiskasvatustilastilasto. Viitattu 28.8.2015. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036>.

Hamarus, P. 2012. Haukku haavan tekee – puututaan yhdessä kiusaamiseen. Jyväskylä: PS-kustannus.

Hujala, E. & Turja, L. 2011. Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus.

Hurme, K. & Kyllönen, T. 2014. Turvassa! Vahvista lapsen turvallisuuden tunnetta ja varaudu vaara tilanteisiin. Jyväskylä: PS-kustannus.

Jyväskylän yliopisto. 2010. Hanketoiminnan laadunvarmistusohje. Viitattu 17.11.2015. https://www.jyu.fi/hallinto/tyoryhmat/projektien_laatu/lvo

Jämsä, K. & Manninen, E. 2000. Osaamisen tuotteistaminen sosiaali- ja terveysalalla. Helsinki: Tammi.

Järvinen, M. & Laine, A. & Hellman-Suominen, K. 2009. Varhaiskasvatusta ammattitaidolla. Helsinki: Kirjapaja.

Kalliala, M. 2012. Lapsuus hoidossa? Aikuisten päätökset ja lasten kokemukset päivähoitossa. Helsinki: Gaudeamus.

Kalliala, M. 2008. Kato mua! Kohtaako aikuinen lapsen päiväkodissa? Helsinki: Gaudeamus.

Kaskela, M. & Kekkonen, M. 2007. Kasvatuskumppanuus kannattelee lasta- opas varhaiskasvatuksen kehittämiseen. Vaajakoski: Gummerus.

Kaskela, M. & Kronqvist, E-L. 2007. Niin ainutlaatuinen – näkökulmia lapsen yksilölliseen varhaiskasvatussuunnitelmaan. Jyväskylä: Gummerus.

Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. 2011. Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa- Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto.

Koivunen, P-L. 2009. Hyvä päivähoito - työkaluja sujuvaan arkeen. Jyväskylä: PS- kustannus.

Laine & Neitola (2002) teoksessa Korhonen, R. & Rönkkö, M-L. & Aerila, J-A. 2010. Pienet oppimassa – kasvatuksellisia näkökulmia varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen. Turun yliopiston opettajankoulutuslaitos.

Mahkonen, S. 2015. Varhaiskasvatuslaki. Helsinki: Edita.

Mannerheimin lastensuojeluliitto. 2015. Mitä kiusaaminen on? Viitattu 9.11.2015.
<http://www.mll.fi/kasvattajille/kiusaamisen-ehkaiseminen/mita-kiusaaminen-on/>

Mannerheimin lastensuojeluliitto. 2015. Lapsi oppii sosiaalisia taitoja. Viitattu 9.11.2015.
http://www.mll.fi/vanhempainnetti/tietokulma/kasvu_ja_kehitys/1_2-vuotias/sosiaaliset_taidot/

Marjanen, P. & Marttila, M. & Varsa, M. 2013. Pienten piirissä – Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille. Jyväskylä: PS-kustannus.

Mikkola, P. & Nivalainen, K. 2011. Lapselle hyvä päivä tänään- näkökulmia 2010- luvun varhaiskasvatukseen. Vantaa: Pedatieto Oy.

Mäkinen, P. & Raatikainen, E. & Rahikka, A. & Saarnio, T. 2009. Ammattina sosionomi. Helsinki: WSOY

Oulun kaupunki 2013. Oulun varhaiskasvatussuunnitelma 2013-2015.

Piironen-Malmi, U. & Strömberg, S. 2008. Välittämisen pedagogiikka. Helsinki: Tammi.

Repo, L. 2015. Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy. Jyväskylä: PS-kustannus.

Rissanen, T. 2002. Projektilla tulokseen – projektin suunnittelu, toteutus, motivointi ja seuranta. Jyväskylä: Gummerus.

Salmivalli, C. 2005. Kaverien kanssa - vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys. Jyväskylä: PS-kustannus.

Salmivalli, C. 2010. Koulukiusaamiseen puuttuminen – Kohti tehokkaita toimintamalleja. Jyväskylä: PS-kustannus.

Stakes 2005. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Vaajakoski: Gummerus.

Suomen Unicef 2015. YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. Viitattu 28.8.2015. http://www.lskl.fi/files/206/LOS_sopimus.pdf.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2012. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Viitattu 24.11.2015. http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf

Viirkorpi, P. 2000. Onnistunut projekti – opas kunta-alan projektityöskentelyyn. Viitattu 15.11.2015. http://shop.kunnat.net/product_details.php?p=225

LIITTEET

LIITE 1. Ideointi- ja suunnitteluvaihe

LIITE 2. Toteutussuunnitelma

LIITE 3. Yhteistyöpalaverin 1 muistio

LIITE 4. Yhteistyöpalaverin 2 muistio

LIITE 5. Opinnäytetyön palautekysely

IDEOINTI- JA SUUNNITTELUVAIHE

Toimintakerta	Tavoitteet	Tarkempi toiminnan kuvaus	Palaute
Sähköpostiviesti opinnäytetyön ohjaajalle ja päiväkodin johtajalle 24.5.2015	- opinnäytetyön aiheen sopiminen - aiheen hyväksyntä opinnäytetyön ohjaajalta - projektin käynnistäminen	- ehdotimme aihetta ensin opinnäytetyön ohjaajalle ja hänen hyväksyntänsä jälkeen päiväkodin johtajalle - sovimme ensimmäisen yhteistyöpalaveriajan	Suullinen palaute: - aihe on tarpeellinen ja selkeä - yhteys työelämään ja sen kehittämiseen on hyvin perusteltu
Aloituspalaveri päiväkodilla 6.8.2015	- yhteistyön käynnistäminen - aikataulun ja toteutuksen luonnostelu - toimintamallin rungon luonnostelu - aiheen rajaus - seuraavan palaveriajan sopiminen	- jaoimme toimintavastuut - kävimme läpi mikä on opinnäytetyömme aikataulu - pohdimme yhdessä kiusaamisen ilmiötä päiväkodissa - sovimme, että kiusaamiselta suojaamisesta tulisi päiväkodin koko lukuvuoden teema - sovimme seuraavan palaverin ajankohdan	Suullinen palaute: - toimintamalli on tarpeellinen työväline - aihe on ajankohtainen
Sähköpostiviesti päiväkodin johtajalle 14.10.2015	- tilannekatsaus - työryhmän perustaminen - seuraavan palaverin sisällön avaaminen	- kerroimme missä vaiheessa opinnäytetyömme on - tiedustelimme miten aiheen käsittely on edennyt päiväkodissa - pyysimme johtajaa perustamaan päiväkodilta yhteistyöryhmän - pyysimme työryhmää valmistautumaan seuraavaa palaveria varten	Suullinen palaute: - projekti on edennyt suunnitelman mukaisesti - päiväkodilla oli epäselvyyttä yhteistyöstä ja odotuksista heitä kohtaan
Sähköpostiviesti päiväkodin johtajalle 2.12.2015	- palaverin esityslistan toimittaminen - palaverin toteutuksesta tiedottaminen	- lähetimme laatimamme esityslistan ja kerroimme huolehtivamme palaverin toteutuksesta - pyysimme johtajaa tulostamaan esityslistan valmiiksi työryhmälle	Suullinen palaute: - asia etenee sovitusti

TOTEUTUSSUUNNITELMA

Toimintakerta	Tavoitteet	Tarkempi toiminnan kuvaus	Palaute
Palaveri päiväkodilla 3.12.2015	- yhteistyöstä ja työnjaosta sopiminen - toimintamallin sisällöstä sopiminen - päiväkodin arvojen ja näkemysten selvittäminen - toimintamallin ulkoasun luonnostelu - aikataulusta sopiminen - seuraavan palaverin ajankohdasta sopiminen	- nimeämme yhteistyöryhmän ja yhteyshenkilön päiväkodilta - pohdimme yhdessä tietoperustan eli kiusaamisen ilmiön päiväkodissa ja kiusaamiselta suojaamisen sisältöä: • kiusaamisen tunnistaminen • kiusaamisen ehkäisy • kiusaamiseen puuttuminen - saamme sovitusti kirjallista materiaalia työntekijöiden ja päiväkodin arvoista ja näkemyksistä - pohdimme toimintamallin ulkoasua erilaisten mallien avulla - käymme läpi kiusaamisen dokumentointiin liittyviä asioita - sovimme seuraavan palaverin ajankohdan tammikuulle - sovimme toimintamallin luonnoksen toimittamisesta työryhmän arvioitavaksi	- pyydämme suullisen palautteen työryhmältä
Sähköpostiviesti päiväkodin yhteyshenkilölle 4.12.2015	- palaverimuistion lähettäminen - tehtävien jaoista tiedottaminen	- lähetämme laatimamme palaverimuistion, joka sisältää sovitut asiat ja tiedon miten jatkossa etenemme	- työryhmällä on mahdollisuus antaa meille tässä vaiheessa avointa palautetta sähköpostitse
Joulukuun 2015 loppuun mennessä sähköpostiviesti yhteyshenkilöltä	- päiväkotitoimittaja toiveensa kiusaamiseen liittyvästä dokumentoinnista ja toimintamallin ulkoasusta - päiväkotitoimittaja mahdollisista lisätoiveista tai tarkennuksista toimintamalliin liittyen	- käymme keskustelua sähköpostitse	- työryhmällä on mahdollisuus antaa meille tässä vaiheessa avointa palautetta sähköpostitse
Sähköpostiviesti päiväkodin yhteyshenkilölle 13.1.2016 mennessä	- toimintamallin luonnoksen toimittaminen päiväkodin työryhmän arvioitavaksi - seuraavan palaverin esityslistan toimittaminen	- lähetämme laatimamme luonnoksen toimintamallista mahdollisia korjaus- ja muutosehdotuksia varten - käymme esille tulleet asiat läpi seuraavassa palaverissa - lähetämme laatimamme palaveri esityslistan ja informoimme seuraavassa palaverissa tehtävästä yhteistyösopimuksesta	- työryhmällä on mahdollisuus antaa meille tässä vaiheessa avointa palautetta sähköpostitse
Palaveri päiväkodilla 20.1.2016	- yhteistyöpalaveri aiemmin nimetyn työryhmän kanssa - toimintamallin lopullisen sisällön ja ulkoasun sopiminen	- käymme läpi tekemämme luonnoksen pohjalta saamamme korjaus- ja muutosehdotukset	- pyydämme suullisen palautteen projektin etenemisestä

	<ul style="list-style-type: none"> - opinnäytetyön esityksestä sopiminen - yhteistyösopimuksen tekeminen päiväkodin johtajan kanssa 	<ul style="list-style-type: none"> - päätämme millä tavalla, milloin ja kenelle valmis projekti ja toimintamalli esitetään - toimitamme johtajalle yhteistyösopimuksen eteenpäin toimitettavaksi 	
Sähköpostiviesti päiväkodin yhteyshenkilölle 21.1.2016	<ul style="list-style-type: none"> - palaverimuiston toimittaminen - jatkosuunnitelmasta tiedottaminen 	<ul style="list-style-type: none"> - lähetämme laatimamme palaverimuiston - pidämme yhteyttä tarvittaessa sähköpostitse 	-työryhmällä on mahdollisuus antaa meille tässä vaiheessa avointa palautetta sähköpostitse
Toimintamallin viimeistely ja opinnäytetyön raportin kirjoittaminen maaliskuussa 2016	<ul style="list-style-type: none"> - toimintamalli valmiina helmikuun 2016 puoleen väliin mennessä - opinnäytetyön raportti valmiina maaliskuun 2016 loppuun mennessä 	<ul style="list-style-type: none"> - työstämme toimintamallin valmiiksi koko projektin aikana kerätyn materiaalin, tietoperustan, keskusteluiden ja sähköpostiviestien avulla - kirjoitamme opinnäytetyön raportin valmiiksi työryhmältä saatujen arviointien ja palautteiden pohjalta 	- arvioimme projektin onnistumista ja omaa oppimistamme
Opinnäytetyön esitys huhtikuussa 2016	<ul style="list-style-type: none"> - opinnäytetyöprosessin ja toimintamallin esittely 	<ul style="list-style-type: none"> - koulutuksellisen tilaisuuden pitäminen koko päiväkodin henkilökunnalle 	- keräämme kirjallisen palautteen koko päiväkodin henkilökunnalta

Muistio

Opinnäytetyön palaveri 3.12.2015 klo 12-13

Paikka: Myllyojan päiväkot

Aihe: Kiusaamiselta suojaamisen toimintamalli

1. Yhteistyö

- Päiväkodin yhteistyöryhmään nimettiin työntekijä jokaisesta ryhmästä sekä yksi yhteyshenkilö. Yhteistyöryhmä ja yhteyshenkilö pysyvät samana koko projektin ajan.
- Työnjaosta sovittiin opinnäytetyön tekijät tuovat toimintamalliin tietoperustan ja huolehtivat toteutuksesta, yhteydenpidosta, dokumentoinnista ja tarvittavien lupien hakemisesta.
- Päiväkodin työryhmä tuo toimintamalliin käytännön näkökulman kiusaamiselta suojaamisesta ja antaa palautetta ja arvioi yhteistyötä ja projektin kulkua.
- Koko projektiryhmä huolehtii tietosuojaan ja salassapitoon liittyvien asioiden noudattamisesta.
- Käytiin läpi riskienhallintaan liittyvät seikat.

2. Toimintamallin sisältö

- Päiväkodin työryhmä esitti, että toimintamallista tulisi selkeä, käytännönläheinen, ydinasiat sisältävä ja helposti luettava.
- Toimintamallin alkuun toivottiin lyhyttä teoriaosuutta, jonka jälkeen tulisi käytännön ohjeet kiusaamisen tunnistamisesta, ehkäisystä ja puuttumisesta. Lisäksi toivottiin omaa osiota kuinka ennaltaehkäistä kiusaamista uusia ryhmiä muodostaessa tai uuden lapsen tullessa ryhmään.
- Päiväkodin työryhmä on toimittanut materiaalia toimintamallia varten. Materiaaleissa näkyy päiväkodin ja perheiden arvot, näkemykset ja käytännön näkökulma.
- Palaverissa ja materiaaleissa esiintyvät asiat huomioidaan toimintamallin suunnittelussa.
- Käytiin läpi kiusaamisen dokumentointiin liittyviä asioita. Työryhmä jää miettimään asiakirjan sisältöä ja ulkoasua ja antavat meille jouluun mennessä tiedon millainen asiakirjasta tulisi.

3. Toimintamallin ulkoasu

- Alustavasti pohdittiin toimintamallin visuaalista ilmettä.
- Työryhmä esitti, että pääkohdat olisivat omissa laatikoissaan ja toimintamallissa olisi kuvia.
- Seuraavassa palaverissa päätetään tarkemmin toimintamallin lopullisesta ulkoasusta.
- Työryhmä jää miettimään seuraavaa palaveria varten, onko heillä muita toiveita toimintamallin ulkoasun suhteen ja näkykö lasten osallisuus jollain tavalla ulkoasun ilmeessä.

4. Aikataulu

- Seuraava palaveri sovittiin pidettäväksi 20.1.2016 klo 12-13
- Seuraavaan palaveriin valmistelemme luonnoksen toimintamallin sisällöstä ja työryhmä arvioi sisältöä ja tekee mahdollisesti korjausehdotuksia.
- Opinnäytetyöryhmä toimittaa luonnoksen yhteyshenkilölle viikkoa ennen palaveria.
- Seuraavassa palaverissa päätämme millä tavalla, milloin ja kenelle projekti ja toimintamalli esitetään.
- Ennen seuraavaa palaveria yhteydenpito tapahtuu sähköpostitse tarpeen mukaan. Nimettiin opinnäytetyön yhteyshenkilö.

Muistio

Opinnäytetyön palaveri 20.1.2016 klo 12-13

Paikka: Myllyojan päiväkot

Aihe: Kiusaamiselta suojaamisen toimintamalli

1. Toimintamallin sisältö

- Käytiin läpi toimintamallin sisältö luonnoksen pohjalta
- Yhteistyöryhmä toi esille toivomansa muutokset
- Sovittiin toimintamallin lopullisesta sisällöstä
- Opinnäytetyöryhmä tekee muutokset ja lähettää valmiin mallin ja palautekyselyn yhteistyöryhmän jäsenille helmikuun 2016 puoleenväliin mennessä
- Palautekyselyn palautus 19.2.16 mennessä

2. Toimintamallin ulkoasu

- Päiväkodin lapset piirtävät ystävyysteemalla piirroksia (väh. 6 kuvaa) toimintamalliin
- Yhteistyöryhmä toimittaa kuvat opinnäytetyöryhmälle 27.1.16 mennessä
- Kuvat liitetään toimintamalliin luonnoksessa olevien kuvien tilalle

3. Opinnäytetyön esitys

- Sovittiin pidettäväksi 7.4.16 klo 17-18.30
- Esitys on koulutuksellinen tuokio koko päiväkodin henkilökunnalle
- Esityksen jälkeen koko henkilökunnalla on mahdollisuus antaa palautetta toimintamallista

OPINNÄYTETYÖN PALAUTEKYSELY

31.1.2016

Myllyojan päiväkodin kiusaamiselta suojaamisen toimintamalli

1. Miten arvioisit yhteistyön onnistumista päiväkodin työryhmän ja opinnäytetyön tekijöiden välillä? (tiedonkulku, työnjako, aikataulussa pysyminen ym.)

2. Miten arvioisit toimintamallin:

a) luettavuutta ja ulkoasua?

b) käytännönläheisyyttä ja käytettävyyttä?

3. Miten arvioisit projektin aikana oppimaasi ja toimintamallin hyötyä omassa työssäsi?

4. Vapaa palaute:

Kiitos yhteistyöstä ja mukavaa kevään jatkoa!

Laura Laakso, Marjo Päkkilä ja Piia Roininen

Oulun ammattikorkeakoulu

Sosiaali-alan koulutusohjelma